

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО
ТРАНСПОРТУ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. ЛАЗАРЯНА

ЮХНОВСЬКА ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 338.48:330.34(477)

**ЗБАЛАНСОВАНИЙ РОЗВИТОК ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ
ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Дніпро – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дніпровському національному університеті залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Головкова Людмила Степанівна,
Дніпровський національний університет
залізничного транспорту імені академіка
В. Лазаряна, завідувач кафедри фінансів та
економічної безпеки.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Князевич Анна Олександрівна,
Приватний вищий навчальний заклад
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана
Дем'янчука», професор кафедри менеджменту;

доктор економічних наук, професор
Лісовий Андрій Васильович,
Університет державної фіскальної служби
України, завідувач кафедри аудиту та
економічного аналізу;

доктор економічних наук, професор
Стройко Тетяна Володимирівна,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського, завідувач кафедри
економіки та менеджменту.

Захист відбудеться «13» травня 2021 р. о 13.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.820.03 Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна за адресою: 49010, м. Дніпро, вул. Лазаряна, 2, ауд. 314.

З дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті www.diit.edu.ua та у бібліотеці Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна за адресою: 49010, м. Дніпро, вул. Лазаряна, 2.

Автореферат розісланий «12» квітня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.І. Рекун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку Україна активно інтегрується у глобальний соціально-економічний простір. Цьому сприяють як вигідне її географічне розташування, так і достатньо розвинена транспортна інфраструктура, активізація зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних господарюючих суб'єктів і дуже привабливі для розвитку різних видів бізнесу природні, людські ресурси та можливості потенційного наповнення пропозицією та попитом українських галузевих ринків. З огляду на зазначені умови зростає актуальність і важливість реалізації потенціалу туристичної галузі України. Туризм як комунікативна сфера діяльності стає найпривабливішою складовою розвитку областей країни, у якій безпосередньо знаходяться як наявні, так і потенційні ресурси, де працює велика кількість суб'єктів підприємництва, що сприятиме активному розвитку різних галузевих видів діяльності. Оптимальне використання потенційних можливостей туристичних ресурсів, історико-культурного потенціалу дозволяє не лише покращити економічний стан міст, областей країни, а й підвищити ефективність діяльності як підприємств туристичного бізнесу, так і інших учасників бізнес-процесів, а також вплинути на соціальний рівень життєзабезпечення соціуму, його добробуту та сприяти активному розвитку інфраструктури областей України.

В умовах трансформаційних змін в економіці України туристичний бізнес є одним із перспективних напрямів розвитку, враховуючи значні історичні, природні, культурні цінності України, існуючу національну, міжнародну кооперацію вітчизняних і закордонних підприємств та потенційні можливості прибутковості. Разом із тим освоєння нових напрямків, видів та форм забезпечення збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України потребує розробки та обґрунтування теоретико-методологічних, методичних підходів, практичних рекомендацій з метою визначення найбільш оптимальних варіантів розвитку систем туристичного бізнесу, забезпечення його конкурентоспроможності та економічної ефективності. Вирішення науково-практичних проблем щодо формування систем збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України під цим кутом є вкрай актуальним, зважаючи на наявність у країні та недостатнє використання унікальних історичних, культурних пам'яток, природних лікувальних рекреацій, існуючого потужного промислового комплексу, який за своєю діяльністю пов'язаний з багатьма підприємствами України та зарубіжжя. У зв'язку з цим постає необхідність оцінки наявного потенціалу туристичної галузі України, визначення та обґрунтування можливих напрямів його активізації, реалізації та нарощування.

Грунтовні наукові результати в дослідженні питань розвитку потенціалу туристичної галузі України та її областей, складові, принципи формування та оцінювання отримані такими вченими: І. Ансоффом, К. Ноуменко, Л. Головковою, В. Геєцем, Н. Касьяною, Г. Клейнером, М. Мартиненко,

С. Смеричевським та ін. Особливості розвитку потенціалу туристичної галузі України як підсистеми національної економіки знайшли відображення у наукових розробках А. Аль Мамуна, Р. Балашової, О. Біленького, П. Гаман, М. Гудзь, П. Гудзь, І. Давиденко, Г. Заячовської, А. Лісового, Н. Луцівої, А. Меліан-Гонзалеса, Г. Савіної, Д. Стеценка, Т. Ткаченко, Н. Ушенко, Л. Шпак та ін. Дослідження потенціалу туристичної галузі області відображені у працях таких вітчизняних та зарубіжних авторів: Е. Арсентьєвої, М. Бутко, П. Гудзя, С. Дутчак, М. Лось, О. Пижової, О. Руденко.

Науковці Б. Андрушків, В. Вернадський, В. Голян, Д. Медоуз, Дж. Форрестер, І. Єрко, Л. Кауфман, Л. Марценюк, Л. Черчик, М. Ганич, М. Мельнійчук, Н. Коленда, О. Арбузова, О. Дрейер, О. Міщенко, О. Шимова, С. Бобильов, С. Юрченко, Т.Стройко, Х. Мюллер та інші досліджували в своїх працях розвиток потенціалу туристичної галузі країни.

Проблемою кластеризації туристичної галузі займалися як зарубіжні вчені: Т. Андерсон, Д. Сорвік, Е. Ганссон (Швеція), К. Кетельс (Німеччина), М. Портер, В. Прайс, А. Бранденбургер, Б. Налбефф (США), А. Маршалл, С. Розенфельд (Англія), Т. Роеландт, П. Хертог (Франція), так і дослідники України: А. Князевич, М. Войнаренко, С. Соколенко, Л. Янг, Л. Федулова, Б. Вашура, Р. Кузьменко, В. Захарченко та ін. Однак до пріоритетних напрямів досліджень вітчизняних науковців кластерна модель не входить.

Незважаючи на достатньо велику кількість наукових праць з окресленої проблематики та значущість отриманих результатів, варто визнати, що важливі теоретико-методологічні, науково-методичні та практичні підходи щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі областей України є не до кінця дослідженими та вирішеними, відсутній єдиний підхід щодо трактування поняття «збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі країни та її областей», не сформована й не обґрунтована економічна концептуальна модель збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України, що й обумовило важливість і нагальність наукового дослідження. Актуальність та значущість зазначених науково-практичних проблем, недостатня їх теоретико-методична й практична розробленість зумовили вибір теми дисертації, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з тематикою держбюджетних і госпдоговірних наукових досліджень: Львівського торговельно-економічного університету «Формування теоретико-методологічного забезпечення розвитку і функціонування туристичної галузі України в умовах євроінтеграції» (№ держреєстрації 0117U00292, 2017-2022 рр.), у межах якої здобувачем проаналізовано вплив господарських суб'єктів на стан природних лікувальних ресурсів у деяких курортних дестинаціях України; визначено слабкі сторони менеджменту щодо ефективного використання природних лікувальних ресурсів на ринку лікувально-оздоровчого туризму України; запропоновано напрямки оптимізації менеджменту щодо ефективного

використання природних лікувальних ресурсів; Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна: «Розвиток системи корпоративного управління акціонерних товариств у постіндустріальному суспільстві (№ держреєстрації 0113U007947, 2013-2018 рр.); «Конкурентоспроможність транспортних систем країни в контексті розвитку транспортних коридорів» (№ держреєстрації 0117U007102, 2018-2022 рр.), у межах яких автором розроблено оптимізаційна модель формування стратегії розвитку туристичного кластера Запорізької області з інтегрованим організаційно-економічним механізмом її реалізації; Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради «Розвиток лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні: проблеми та шляхи вирішення (№ держреєстрації 0120U101600, 2020-2025 рр.), у межах якої автором розроблено та теоретично обґрунтовано раціоналістичну модель формування туристичного кластера в Запорізькій області.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є обґрунтування теоретико-методологічних засад, розробка методичних підходів і практичних рекомендацій щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі, що визначає мету й сутність функціонування національної економіки.

Відповідно до цієї мети поставлено такі завдання:

- удосконалити та теоретично узагальнити зміст окремих дефініцій, що формують категоріально-поняттєвий апарат дослідження, зокрема: «туризм», «потенціал туристичної галузі», «туристичний кластер»;
- сформувати та обґрунтувати поняття «збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі»;
- розробити та теоретично обґрунтувати цілісну концепцію збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України як підґрунтя методології;
- запропонувати та обґрунтувати методологічні положення щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі;
- проаналізувати стан розвитку потенціалу туристичної галузі Дніпропетровської та Запорізької областей та ідентифікувати національні та регіональні можливості галузі;
- розробити та теоретично обґрунтувати раціоналістичну модель формування туристичного кластера на обласному рівні;
- удосконалити граничну модель факторів впливу на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі в Україні на основі застосування методології когнітивного моделювання та системного аналізу;
- з'ясувати науковий підхід до збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України за результатами когнітивного моделювання;
- запропонувати науково-методичний підхід до комплексного оцінювання збалансованості розвитку потенціалу туристичної галузі на різних рівнях його реалізації;

- визначити підхід до оцінювання впливу чинників на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі України кореляційно-регресійним методом;
- удосконалити методичний інструментарій проведення стратегічного та конкурентного аналізу збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі;
- розвинути концептуальний підхід до формування стратегії збалансованого розвитку туристичної галузі України;
- удосконалити теоретичну оптимізаційну модель формування стратегії розвитку туристичного кластера Запорізької області з інтегрованим організаційно-економічним механізмом її реалізації;
- розвинути науково-методичний підхід щодо оцінки формування туристичного кластера області.

Об'єктом дослідження є процеси формування та розвитку потенціалу туристичної галузі України.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних положень, методичних підходів і практичних рекомендацій щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною базою дослідження стали положення економічної теорії, які представлені в фундаментальних роботах вітчизняних і зарубіжних науковців з питань формування, оцінювання, розвитку потенціалу в туристичній галузі.

З метою досягнення поставлених наукових завдань у роботі використано такі підходи, загальнонаукові та спеціальні методи: структурно-логічний аналіз та узагальнення – для логічної структурної побудови дисертаційної роботи й формування висновків (розділи та висновки); узагальнення й систематизації – для систематизації поглядів учених та узагальнення категоріального апарату, виділення підходів до збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі областей України, обґрунтування нових концептуальних положень (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.3, 4.1, 4.2, 5.3); аналізу та синтезу – для визначення особливостей і проблем збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі областей України, факторів впливу на нього (підрозділи 2.1, 2.2, 4.1, 5.3); схематичного та графічного зображення – для наочного подання отриманих результатів дослідження проблеми й наочного зображення статистичних матеріалів і аналітичних даних (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, розділи 2–5); статистичного аналізу та розрахунку – при здійсненні аналізу основних тенденцій розвитку світового туризму та його впливу на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі України та її областей; сучасного стану використання потенціалу туристичної галузі України, Дніпропетровської та Запорізької областей (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3); порівняння – для аналізу міжнародного й вітчизняного досвіду збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України та її областей (підрозділ 3.1.); моделювання: граничні моделі – для виявлення факторів впливу на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі в

України (підрозділ 5.2.); раціоналістичні моделі – для оцінювання впливу чинників на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі України, прогнозування обсягу туристичних потоків (підрозділ 5.1.); для розробки моделі факторів впливу на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі України (підрозділ 5.2); для формування туристичного кластера на обласному рівні із застосуванням методологічних положень (підрозділ 5.3); оптимізаційні моделі – для формування стратегії розвитку туристичного кластера Запорізької області (підрозділ 5.3.); для аналізу економічних показників України, від яких залежать туристичні потоки країни (підрозділ 5.1).

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України, наукові публікації, довідкова література, статистичні дані Державної служби статистики України, аналітичні та статистичні дані міжнародних організацій, аналітичні публікації та матеріали офіційних веб-сайтів туристичних підприємств, результати, одержані автором у процесі власних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних, методичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України. Основні положення наукової новизни, які виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

– запропонована та теоретично обґрунтована цілісна концепція збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України, яка ґрунтується на методології маржиналізму та філософії позитивізму, гедонізму та утилітаризму й охоплює як економічні дії, що пов'язані з ринковими процесами, так і позаринкову діяльність, яка здійснюється на різних рівнях державного і недержавного управління та характеризується чітким спрямуванням і визначеними пріоритетами, де раціональні регіональні підсистеми (економічна, екологічна, соціальна) прагнуть до стратегічної єдності, балансу інтересів і постійного розвитку при дотриманні низки умов (свобода конкуренції, мобільність ресурсів, доступність технологій тощо), що дозволить обґрунтувати, скоординувати й спрямувати функціональні зміни області (регіону) в економічному, просторовому, демографічному і культурному аспектах; сформувати організаційні системи туризму з позиції координації взаємовідносин, що постійно трансформуються на туристичному ринку областей (країни); визначити причини, мотиви вибору місць відвідування споживачів турпослуг; генерувати значний соціально-економічний ефект для регіону шляхом стимулювання розвитку суміжних відносно туризму сфер, що розвиваються як еволюційним шляхом, так і шляхом трансформації під впливом низки локальних факторів; впровадити кластерний підхід і механізм збалансованого розвитку туристичного природокористування периферійної території для відпочинку зі сприятливими природними ресурсами; оптимізувати трансакційні витрати;

– запропоновано та обґрунтовано методологічні положення щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі, які ґрунтуються на принципах формування та механізмах реалізації цілісної концепції, яка трансформується під впливом інституціонального середовища, базисом якої є кластеризація з метою створення сучасних туристичних еколого-інноваційних підсистем для отримання сукупного синергетичного ефекту в процесі ефективної взаємодії елементів потенціалу із зовнішнім середовищем (контрагентами, конкурентами, посередниками, законодавчими органами та державними установами, споживачами, соціальними та культурними факторами, науково-технічним прогресом, політичною ситуацією, природно-географічними умовами тощо), що сприятиме підвищенню висхідних потреб споживачів послуг туристичної галузі й забезпеченню стійкого економічного розвитку національної економіки;

– розроблено та обґрунтовано раціоналістичну модель формування туристичного кластера на обласному рівні із застосуванням запропонованих методологічних положень, яка сприятиме оновленню та зміцненню економічного потенціалу, залученню національних та іноземних інвесторів до фінансування туристичної галузі, підвищенню конкурентоспроможності та об'єднанню зусиль для залучення більшої кількості споживачів внутрішнього туризму, зменшенню витрат на рекламу, що сприятиме розвитку наявних та формуванню нових інноваційних видів туризму;

удосконалено:

– поняття «збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі» як стратегічна єдність розвитку інтегрованих складових потенціалу туристичної галузі (інституціональна, інноваційна, соціальна, екологічна, економічна, фінансова) та соціально-економічних й екологічних підсистем, що спрямована на узгодженість та раціональне використання природних, лікувально-оздоровчих, культурно-історичних джерел розвитку областей, країни з метою задоволення потреб споживачів, підвищення добробуту суспільства та нарощуванню потенціалу туристичної галузі й національної економіки країни у стратегічному аспекті;

– сутність окремих дефініцій, що формують категоріально-поняттєвий апарат дослідження шляхом авторського уточнення, а саме: терміни «туризм», «потенціал туристичної галузі», «туристичний кластер», що, на відміну від відомих, сформовані на основі комплексності та мотивації складної соціально-економічної системи невиробничої сфери до інтеграції, а також з врахуванням всіх пріоритетів і морально-етичних цінностей суспільства, що дозволяє розширити теоретичну базу збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі країни;

– граничну модель факторів впливу на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі в Україні, що, на відміну від відомих, сформована на основі застосування когнітивного моделювання та системного аналізу, що надало можливість визначити тенденції, які характеризують поточну ситуацію, бажані цілі розвитку, що впливають на збалансований

розвиток потенціалу туристичної галузі України, систему спостереження за цими процесами, та врахувати їх при обґрунтуванні відповідних управлінських рішень щодо ефективного й комплексного використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу країни, підвищення рівня національної економіки й реалізації зовнішньої політики держави, що, своєю чергою, сприяє визначенню «песимістичної» та «оптимістичної» стратегії збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі окремих областей України з позиції застосування кластерного підходу;

- науковий підхід до збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі (за результатами когнітивного моделювання), який включає структурні підрозділи спеціалізованого центру управління та підтримки збалансованого розвитку туристичної галузі області, який, на відміну від відомих, дозволить забезпечити необхідний екологічний, політичний, економічний і фінансовий рівні розв’язання регіональних проблем туристичних кластерів на основі постійного моніторингу ситуації;

- науково-методичний підхід до комплексного оцінювання збалансованості розвитку потенціалу туристичної галузі на різних рівнях його реалізації, в якому, на відміну від чинних, здійснюються розрахунки значень комплексного рівня, що надасть можливість оцінити якість розвитку національної туристичної галузі та сформулювати найбільш доцільний і коректний напрям збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі країни, що сприятиме економічному зростанню міст та областей України;

- підхід до оцінювання впливу чинників на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі України за допомогою кореляційно-регресійного методу, який, на відміну від існуючих, здійснюється системно залежно від обсягу реалізованої продукції усіх суб’єктів туристичної галузі; факторів макросередовища; індексу споживчих цін, індексу економічної свободи та капіталовкладень; туристичних потоків України; кількості готелів та аналогічних засобів розміщування за регіонами України; лікувально-оздоровчої та санаторно-курортної сфери; наявності об’єктів культурно-історичної спадщини на базі табличного процесора Microsoft Excel, що дасть змогу якісно оцінити перспективи, спрогнозувати ймовірність збалансованості розвитку потенціалу національної туристичної галузі та відповідно прийняти ефективні управлінські рішення;

- методичний інструментарій проведення стратегічного та конкурентного аналізу збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області внаслідок використання PEST-аналізу, SWOT-аналізу, матриці BCG, за допомогою яких запропоновано відповідні типи продуктивних стратегій, які дозволять повніше врахувати специфіку різних видів туризму, що дасть змогу отримати економічний ефект від реалізації стратегічних цілей збалансованого розвитку потенціалу туристичного ринку, що буде виражатися у збільшенні надходжень до бюджетів усіх рівнів від туристичної діяльності, збільшенні туристичних потоків, особливо іноземних споживачів послуг, залученні іноземних інвестицій у розвиток туристичної

інфраструктури, створенні нових робочих місць, підвищенні обсягу та якості наданих туристичних послуг;

набули подальшого розвитку:

– концептуальний підхід формування стратегії збалансованого розвитку туристичної галузі України, яка полягає у комплексному забезпеченні безпеки туристів; удосконаленні чинної законодавчої та нормативно-правової бази туристичної галузі; розвитку туристичної інфраструктури та людських ресурсів; маркетинговій політиці збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі, що забезпечить прискорення соціально-економічного розвитку країни та сприятиме гармонійному розвитку і консолідації різних верств суспільства, популяризації України в міжнародному просторі;

– теоретична оптимізаційна модель формування стратегії розвитку туристичного кластера Запорізької області з інтегрованим організаційно-економічним механізмом її реалізації, яка базується на врахуванні особливості туристичної галузі з метою підвищення ефективності функціонування туристичного кластера, реалізація якого можлива за умови узгодження стратегії розвитку з елементами організаційно-економічного механізму і реалізації відповідних методів і прийомів на мікро-, мезо- та макрорівнях, яка, на відміну від існуючих, спрямована на активізацію та нарощування економічного потенціалу туристичного кластера, використання якого залежить від наявних туристичних ресурсів і попиту в регіоні та поглиблення взаємодії галузей регіональної економіки, що сприятиме підвищенню ефективності системи стратегічного управління збалансованим розвитком туристичного кластера Запорізької області;

– науково-методичний підхід щодо оцінки формування туристичного кластера області, який включає в себе сукупність показників ефективності (економічна, екологічна, соціальна), які оцінюють функціонування туристичного кластера і сукупного синергетичного ефекту, що принципово відрізняється від раніше запропонованого й дозволяє отримати інтегральні показники, на основі яких можна сформулювати обґрунтований висновок про доцільність створення кластера в туристичній сфері областей як сукупності взаємопов'язаних підприємств та організацій, які виробляють туристичні або інші супутні послуги, мають загальні інтереси та/або реалізують спільні цілі та ведуть спільну діяльність з метою відновлення та зміцнення соціально-економічного потенціалу туристичної галузі областей, країни, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності туристичної галузі області для отримання можливостей визначення найбільш успішної моделі інтегрованого розвитку.

Практичне значення отриманих результатів полягає в науковому обґрунтуванні та поглибленні автором теоретико-методичних підходів, методологічних положень, практичних рекомендацій і висновків, які можуть бути використані для моніторингу, управління, моделювання, формування

збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України та її областей.

Основні методологічні положення, концептуальні підходи та практичні рекомендації набули схвалення і впроваджені в науковій діяльності Запорізької обласної державної адміністрації Департаменту культури, туризму, національностей та релігій (довідка № 02-01-13/0375 від 06.03.2020) (особистий внесок – запропоновано науково-методичний підхід до комплексного оцінювання збалансованості розвитку потенціалу туристичної галузі на різних рівнях його реалізації); виконавчого комітету Запорізької міської ради (довідка № 370/5 від 12.06.2020) (особистий внесок – удосконалено методичний інструментарій проведення стратегічного та конкурентного аналізу збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області за рахунок використання PEST-аналізу, SWOT-аналізу, матриці BCG за допомогою яких запропоновано відповідні типи продуктивних стратегій); туристичного агентства Z-Best Travel (довідка № 29/1 від 12.06.2020) (особистий внесок – проаналізовано структуру й особливості використання потенціалу туристичної галузі України та специфіку потенціалу туристичної галузі Запорізької області, надано оцінку ефективності його використання); Комунального підприємства «Туристичний інформаційний центр м. Запоріжжя» (довідка № 91 від 07.07.2020) (особистий внесок – запропоновано граничну модель факторів впливу на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі в Україні на основі застосування когнітивного моделювання та системного аналізу); Департаменту культури і туризму Запорізької міської ради (довідка № 1424/042 від 29.09.2020) (особистий внесок – розроблено науково-методичний підхід щодо оцінки формування туристичного кластера області, який включає в себе сукупність показників ефективності (економічна, екологічна, соціальна); Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (довідка № 01-15/821 від 22.09.2020) (особистий внесок – розроблено та обґрунтовано із застосуванням методологічних положень раціоналістичну модель формування туристичного кластера в Запорізькій області) та Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна про впровадження результатів дослідження в навчальний процес (довідка № 01-15/821 від 08.09.2020) (особистий внесок – розроблено теоретичну оптимізаційну модель формування стратегії збалансованого розвитку туристичного кластера Запорізької області з інтегрованим організаційно-економічним механізмом її реалізації).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням, яке містить авторський підхід до розробки та удосконалення теоретико-методологічних положень, методичних підходів і практичних рекомендацій щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України. Наукові результати, отримані та викладені в дисертаційній роботі, винесені на захист, отримані автором

особисто і знайшли відображення в наукових публікаціях автора. З опублікованих у співавторстві наукових праць у дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистого доробку автора. Внесок автора в працях у співавторстві конкретизований у списку публікацій за темою дисертації. У наведеній роботі матеріали та висновки, отримані в кандидатській дисертації автора, не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та результати дослідження апробовані автором у доповідях та отримали позитивне схвалення на 24 наукових, науково-практичних, науково-методичних міжнародних та всеукраїнських конференціях, зокрема: Modern Innovative and Information Technologies in the Development of Society / scientific editors A. Ostenda, T. Nestorenko. Copyright by: Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach (Katowice, 2018 p.); Innovative Potential of Socio-Economic Systems: the Challenges of the Global World: International Scientific Conference (Lisbon, Portugal, 2017.); Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise: Conference Proceedings (Le Mans, France, 2017 p.); Modern Problems of Improve Living Standards in a Globalized World: Conference Proceedings of the II International Scientific Internet-Conference (Opole – Berdyansk – Tbilisi – Slovyansk – Kropyvnytsky, 2017 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностні сценарії та перспективи розвитку» (м. Херсон, 2019 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Universum View 13. Economics and management» (м. Вінниця, 2019 p.); Науково-практичній INTERNET-конференції студентів та молодих вчених «Механізми та стратегії розвитку господарюючих суб'єктів в умовах інтеграційних процесів» (м. Харків – Пшеворськ, 2019 p.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Підприємницька модель економіки та управління розвитком підприємництва» (м. Житомир, 2018 p.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика» (м. Запоріжжя, 2017 p.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика» (м. Запоріжжя, 2018 p.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки» (м. Житомир, 2017 p.); Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Наука очима молоді – 2019» (м. Запоріжжя, 2019 p.); Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації» (м. Запоріжжя, 2017 p.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України» (м. Харків, 2019 p.); Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та вчених «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України» (м. Одеса, 2019 p.);

79 Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку залізничного транспорту» (м. Дніпро, 2019-2020 рр.); Всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах євроінтеграції» (м. Львів, 2019 р.); X Міжнародній науково-практичній конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання» (м. Черкаси, 2019 р.); *Universum N V: Proceedings of International Scientific Conference*. (Morrisville: Lulu Press, 2019.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни» (м. Львів, 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та освіта в сучасному світі» (м. Караганди, 2019 р.); XXVII Міжнародній науковій конференції студентів і молодих учених «Наука і вища освіта» (м. Запоріжжя, 2018 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір» (м. Запоріжжя, 2020 р.).

Публікації. Результати дослідження викладено в 54 друкованих працях, з них: 30 – містять основні наукові результати дисертації (1 одноосібна монографія, 3 колективні монографії; 25 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному виданні (у тому числі 23 включено до міжнародних наукометричних баз даних)); 24 наукові праці мають апробаційний характер. Загальний обсяг публікацій автора 40,77 друк. арк., з них особисто здобувачу належить 36,73 друк. арк.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, списку використаних джерел до кожного розділу (загальна бібліографія – 630 найменувань на 71 сторінці), висновків та 24 додатків – 58 сторінок. Повний обсяг дисертації становить 588 сторінки друкованого тексту, із них: основний текст – 459 сторінки, додатки – 58 сторінок. Робота містить 80 таблиць, 76 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** розглянуто стан розробки теми наукового дослідження, обґрунтовано її актуальність, показано зв'язок з науковими програмами, планами та темами, сформульовано мету та завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію.

У першому розділі «**Теоретичні основи дослідження збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі**» розглянуто теоретичні аспекти функціонування туристичної галузі; теоретико-методичні аспекти дослідження розвитку потенціалу туристичної галузі; теоретичні засади та принципи збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі; теоретичні підходи до розкриття сутності туристичного кластера як чинника збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі.

На підставі теоретичного узагальнення та системного аналізу наукових досліджень тлумачення сутності поняття «туризм» сформульовано авторське визначення, у якому «туризм» є складною соціально-економічною системою невиробничої галузі, яка, на відміну від інших, включає в себе діяльність територіально окремих фінансово-кредитних, медичних, рекреаційних, лікувально-оздоровчих, митних, освітніх, транспортних, торгівельних, культурно-розважальних, інформаційних, рекламних, об'єктів розміщування і харчування туристичних одиниць, які сприяють тимчасовому індивідуальному, груповому, самодіяльному і плановому в'їзду, виїзду, проживанню та пересуванню всередині і за межами певної держави, міста, регіону людей (споживачів послуг) з метою відновлення працездатності, отримання відпочинку, пізнавальних, спортивних, культурно-розважальних, освітніх, професійно-ділових та спеціалізованих послуг, що здійснюються на підставі внутрішніх і міжнародних угод з урахуванням діючих національних та міжнародних звичаїв.

У ході дослідження визначено, що актуальним є уточнення, формування та вдосконалення поняттєвого апарату щодо розвитку потенціалу туристичної галузі країни. Узагальнюючи наукові підходи до тлумачення понять «потенціал» та «туристична галузь» сформульовано авторське визначення категорії «потенціал туристичної галузі» як сукупності наявних та потенційних економічних, унікальних природно-ресурсних, культурно-історичних, трудових, виробничих, соціальних, фінансово-інвестиційних, технологічних, інформаційних, екологічних, релігійних особливостей елементів міст, областей, країни, його здатності, яка носить природний характер або виникла в результаті діяльності людини (штучно) й можуть використовуватись або використовуються з метою здійснення фізіологічного існування людини (відпочинок, оздоровлення та туризм) і сприяє розвитку туристичної галузі для забезпечення та досягнення збалансованого розвитку та стійкості економіки країни.

Узагальнюючи тлумачення дефініції туристичного кластера, враховуючи світовий та український досвід створення кластерних об'єднань у виробничій та невиробничій сферах, сформульовано визначення цього поняття, як неформального об'єднання установ, організацій, фірм туристичного профілю, що розташовані на території туристичної дестинації або туристичної області з метою системної та узгодженої розробки, просування та продажу конкурентоспроможного туристичного продукту. Метою діяльності туристичного кластера є об'єднання можливостей і потужностей партнерів з метою створення інноваційних туристичних послуг, диверсифікації туристичного продукту, його модифікації, покращення та удосконалення, спільна розробка та реалізація цілеспрямованої маркетингової політики, реклама та брендінг туристичної дестинації, участь у соціально-економічних, інвестиційних проєктах та державних програмах розвитку областей туристичної галузі та інше.

У результаті аналізу наукових підходів та узагальнення тлумачень сутності поняття «збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі» удосконалено його визначення. Під цим поняттям розуміємо стратегічну єдність розвитку інтегрованих складових потенціалу туристичної галузі (інституціональна, інноваційна, соціальна, екологічна, економічна, фінансова) та соціально-економічних й екологічних підсистем, що спрямована на узгодженість та раціональне використання природних, лікувально-оздоровчих, культурно-історичних джерел розвитку областей, країни з метою задоволення потреб споживачів, підвищення добробуту суспільства та нарощування потенціалу туристичної галузі та національної економіки країни у стратегічному аспекті.

У другому розділі **«Методологічні підходи до збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі»** сформовано методологічну платформу щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі країни, розглянуто методи оцінювання збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі, досліджено методичний підхід щодо оцінки туристичного кластера; розглянуто концептуальні підходи збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України.

Запропоновано науково-методичний підхід до комплексного оцінювання збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі на різних рівнях його реалізації, який включає комплексне дослідження на всіх рівнях реалізації, розглядаються показники оцінки потенціалу туристичної галузі на державному (регіональному) та на рівнях дестинації (державно-приватне партнерство та кластери), також підприємствах (організаціях), які включають значення потенціалу туристичної галузі областей країни та можливості інфраструктури потенціалу туристичної галузі, максимальне антропогенне навантаження; туристична привабливість оцінюється з точки зору різних рівнів ринків, а не для будь-якого ринку загалом, з корекцією показників на коефіцієнт віддаленості споживчого попиту ринку та стану середовища; на рівні дестинації доповнений результатами оцінки туристичного балансу, потенціалу туристичної галузі (ресурсів), на рівні підприємств (організацій) клієнтського, репутаційного потенціалу та інтелектуального капіталу.

Запропоновано науково-методичний підхід щодо оцінки формування туристичного кластера області, в основі якого покладений інтегральний метод визначення узагальнюючих показників, які характеризують потенціал туристичного кластера, ефективність його функціонування та сукупний синергетичний ефект, що виникає у процесі функціонування, що принципово відрізняє визначений підхід від представлених іншими вченими (рис. 1).

У його основі лежить інтегральний метод визначення узагальнюючих показників, що характеризують потенціал туристичного кластера, ефективність функціонування туристичного кластера і сукупний синергетичний ефект, що виникає в туристичному кластері у процесі функціонування, що принципово відрізняє його від підходів, представлених іншими вченими.

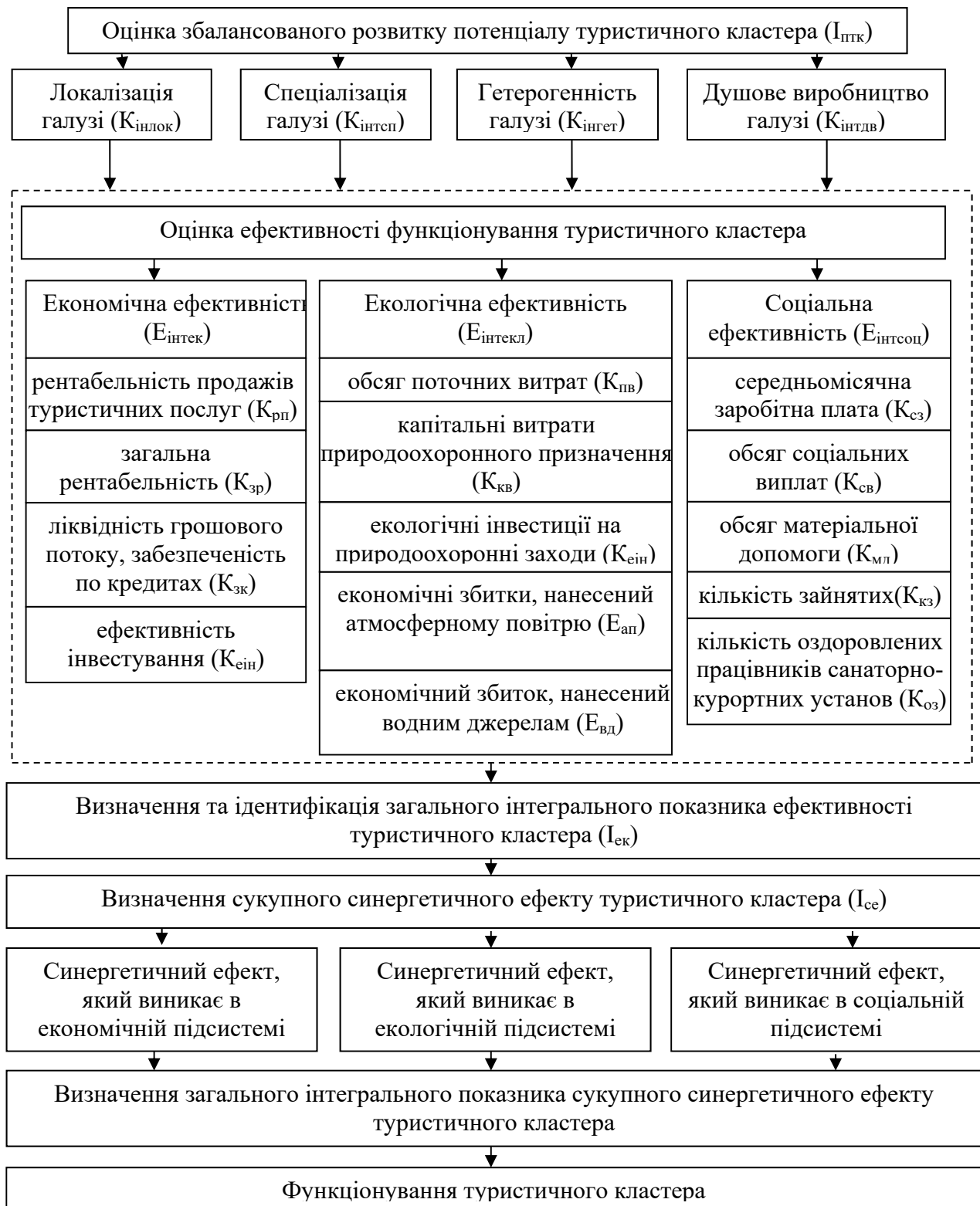

Рис. 1. Науково-методичний підхід щодо оцінки формування туристичного кластера.

Джерело: розробка автора.

Перший етап включає в себе розрахунок показників локалізації, спеціалізації, душового виробництва, а також гетерогенності, облік якої відрізняє авторську точку зору від наукових поглядів інших вчених щодо дослідження потенціалу туристичного кластера.

Оцінку збалансованого розвитку потенціалу туристичного кластера можна визначити:

$$I_{\text{птік}} = \sqrt[4]{K_{\text{інтлок}} \times K_{\text{інтсп}} \times K_{\text{інтдв}} \times K_{\text{інгет}}}, \quad (1)$$

де $K_{\text{інтлок}}$, $K_{\text{інтсп}}$, $K_{\text{інтдв}}$, $K_{\text{інгет}}$ – інтегральні показники, що характеризують локалізацію, спеціалізацію, душеве виробництво, гетерогенність туристичної галузі.

Оцінка ефективності функціонування туристичного кластера (другий етап) здійснюється в разі отримання позитивного результату при дослідженні потенціалу, який визначається на підставі інтегральних оцінок із подаванням розгорнутої характеристики.

Для отримання об'єктивної оцінки ефективності функціонування туристичного кластера необхідно враховувати ефективність економічної, екологічної, соціальної підсистем, які сприяють отриманню реального уявлення про зміни, що відбулися.

Отримавши інтегральні показники економічної, екологічної, соціальної ефективності, доцільно визначити загальний інтегральний показник ефективності функціонування туристичного кластера, що дозволить зробити висновок про досягнення позитивного результату і доцільність визначення синергетичного ефекту.

Оцінку загального інтегрального показника ефективності функціонування туристичного кластера можна визначити:

$$I_{\text{ек}} = \sqrt[3]{E_{\text{інтек}} \times E_{\text{інтекл}} \times E_{\text{інсоц}}}, \quad (2)$$

де $E_{\text{інтек}}$, $E_{\text{інтекл}}$, $E_{\text{інсоц}}$ – інтегральні показники, $E_{\text{інтек}}$, $E_{\text{інтекл}}$, $E_{\text{інсоц}}$ характеризують ефективність економічної, екологічної, соціальної підсистем туристичного кластера.

Синергетичний ефект характеризує зростаючий позитивний ефект, що формується в результаті інтеграції окремих складових в єдину систему, що сприяє якісному стрибку результативності. Він виявляється в різних сферах туристичного кластера, де визначальними є економічна, екологічна, соціальна підсистеми (третій етап).

Загальний інтегральний показник сукупного синергетичного ефекту дозволяє зробити висновок про ефективність функціонування туристичного кластера та здійснити заходи, спрямовані на досягнення пріоритету в розвитку визначальних сфер життєдіяльності суспільства.

Оцінку сукупного синергетичного ефекту в межах функціонування туристичного кластера можна визначити:

$$I_{\text{се}} = \sqrt[3]{K_{\text{інтег}} \times K_{\text{інтес}} \times K_{\text{інтер}}}, \quad (3)$$

де $K_{\text{інтег}}$, $K_{\text{інтес}}$, $K_{\text{інтер}}$ – інтегральні показники, які характеризують ефект приросту грошових потоків, підвищення соціальної захищеності, підвищення природного ресурсозбереження.

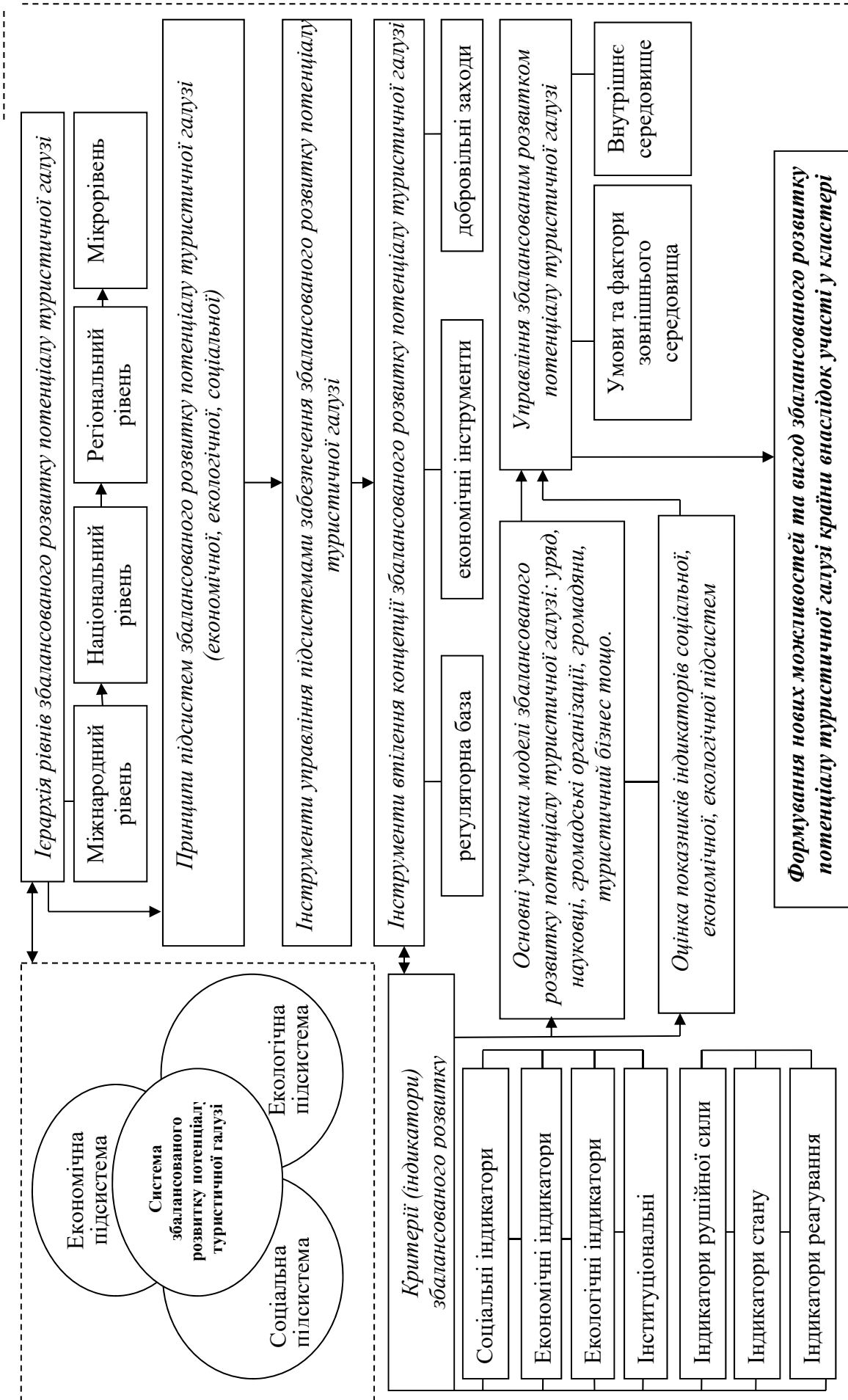

Рис. 2. Цілісна концепція збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України.

Джерело: розробка автора.

Запропонована та обґрунтована цілісна концепція збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі (рис. 2) та надана схема її реалізації (рис. 3), яка побудована на комплексному використанні системно-цільового підходу до вибору та реалізації варіантів управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі України, яка включає такі етапи: визначення місії, головної мети, завдання та принципів збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі областей країни; визначення суб'єктів системи управління; оцінка туристичного потенціалу і можливостей регіонів країни; вибір напрямку руху на основі принципів збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі; формування та вибір стратегії збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі; реалізація стратегії збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі; аналіз ефективності та результативності стратегії збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі.

У третьому розділі **«Діагностика стану розвитку потенціалу туристичної галузі України»** досліджено основні тенденції розвитку світового туризму та його вплив на розвиток потенціалу туристичної галузі України, проаналізовано та оцінено сучасний стан використання потенціалу туристичної галузі України, Дніпропетровської та Запорізької областей.

Діагностика показників рейтингу конкурентоспроможності туристичної галузі країн світу дала можливість провести оцінку та визначити перешкоди, які заважають реалізації збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України. Україна за Індексом конкурентоспроможності у сфері подорожей і туризму у 2019 р. отримала оцінку 3,7 бала з 7 можливих і опинилась на 78 місці з 140 країн світу. За 2018-2019 рр. Індекс конкурентоспроможності у сфері подорожей і туризму Україна покращила на 10 позицій.

Проаналізовано кількість туристичного прибуття у світі за період з 2010-2019 рр. Найбільша кількість туристів (671 млн. осіб) відвідала у 2017 р. Європу – відповідний показник зріс на 8% порівняно з 2016 р. У 2019 р. міжнародні туристські прибуття досягли загалом 1,5 млрд осіб, що на 60 мільйонів більше, ніж у 2018 р.

Таким чином, туристична діяльність України має позитивну динаміку розвитку, оскільки кількість суб'єктів туристичної діяльності в Україні за 2015-2019 рр. збільшилась майже на 31,8 %. Також збільшилась середньооблікова кількість працівників, зайнятих у туристичній галузі країни, на 23,1 % та кількість туристів, які обслуговувалися туристичними підприємствами, збільшилась на 66,8 %. Обсяг наданих туристичних послуг протягом 2015-2019 рр. має позитивну динаміку. Дохід від надання туристичних послуг збільшився на 84,7 % за 2015-2019 рр.

За даними Державного комітету статистики, в Україні у 2014 р. готельне господарство нараховувало 4572 колективних засобів розміщення. У 2019 р. надання місць для проживання здійснювали 5335 колективних засобів розміщування.

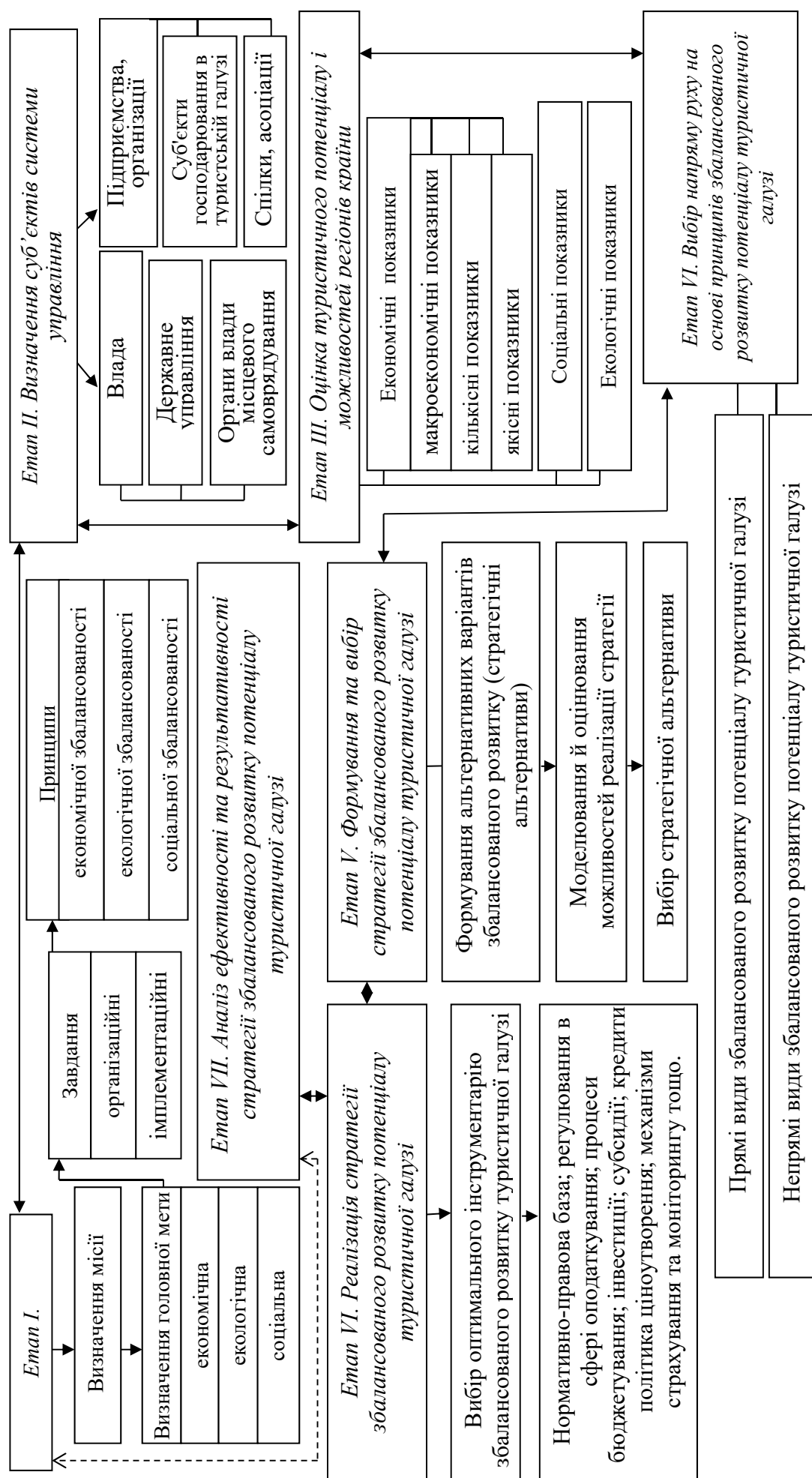

Рис. 3. Реалізація цілісної концепції збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України

Джерело: розробка автора.

Стан ринку ресторанного бізнесу України є досить нестабільним у 2011-2019 рр. За 2019 р. кількість підприємств ресторанного господарства в Україні збільшилась майже на 7 тис. одиниць порівняно з 2018 роком.

Визначений рейтинг історико-культурного потенціалу та ефективності його реалізації показав, що основними туристичними областями України є м. Київ, Львівська та Одеська області. За ними йдуть області Східної України: Дніпропетровська, Харківська та Запорізька. Головним туристичним центром України є Київ.

Україна має великий транспортний потенціал, який може сприяти розвитку транспортної мережі, прискоренню інтеграції України в міжнародний економічний простір, а також збільшити потоки в'їзного туризму. Проте наявні суттєві проблеми у транспортній інфраструктурі областей України, а саме: несучасність, занедбаність, невідповідність вимогам якості послуг. Ці значні проблеми у стані транспортної інфраструктури вимагають негайного їх вирішення шляхом великих інвестицій та правильно прийнятих управлінських рішень.

Охарактеризовано збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі Дніпропетровської та Запорізької області.

Проаналізовано соціальну, екологічну та економічну підсистеми Дніпропетровської та Запорізької областей для виявлення збалансованості та впливу показників на розвиток потенціалу туристичної галузі в областях. Згідно з результатами дослідження падіння рівня зайнятості, підвищення рівня безробіття ілюструє динаміка чисельності штатних працівників – у 2019 р. менше на 23% ніж у докризовому 2013 р. в Україні та на 17% – у Дніпропетровській та Запорізькій областях. Слід також вказати на стабілізацію ринку праці у 2019 р. порівняно з 2018 р. Середньомісячна заробітна плата у розрахунку на одного штатного працівника за 2019 р. по відношенню до 2018 р. зросла на 15% по Україні, на 17% – в Дніпропетровській та Запорізькій областях.

У процесі аналізу капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища за 2011-2019 рр. виявлено, що інвестиції на охорону навколишнього природного середовища власними коштами підприємств, організацій у 2019 р. порівняно з 2011 р. зросли вдвічі. За даними Держкомстату України, щороку зростають поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища по Україні за рахунок власних коштів підприємств, організацій, установ.

У 2019 р. здійснювали туристичну діяльність на території Дніпропетровської області 429 суб'єктів, а в Запорізькій області – 153 суб'єкти, послугами яких скористались 154 тис. туристів та екскурсантів у Дніпропетровській області та 56,8 тис. в Запорізькій області, у 2018 р. працювало 416 суб'єктів туристичної діяльності в Дніпропетровській області та 188 суб'єктів туристичної діяльності в Запорізькій області, які надали послуги 116,9 тис. туристів та екскурсантів в Дніпропетровській області та 56,4 тис. туристів та екскурсантів у Запорізькій області.

Проаналізувавши кількість колективних засобів розміщення областей, можна зробити висновок, що суттєво за 2011-2017 рр. кількість не змінилась у Запорізькій області. У Дніпропетровській області у 2018-2019 рр. відбулось значне зменшення кількості колективних засобів розміщення (майже в 2,5 рази) відносно 2017 р. У ній спостерігається збільшення доходу від надання туристичні послуг з 2015 р. по 2019 р. з 37896,1 до 119900,8 тис. грн. В Запорізькій області дохід туристичних підприємств від продажу туристам послуг і товарів почав збільшуватись з 2016 року. За 2016-2019 рр. дохід туристичних підприємств у Запорізькій області, надходження від продажу туристам послуг і товарів, збільшився на 26809 тис. грн.

Дослідження показали, що Дніпропетровська та Запорізька області мають великий потенціал розвитку туристичної галузі, але в той же час достатньо низький рівень розвитку туристичної інфраструктури, що негативно впливає на формування та розвиток потенціалу туристичної галузі цих областей. Матеріальна база туризму потребує реконструкції, інвестицій, істотного розширення мережі туристичних об'єктів і послуг. Також необхідне врахування поліетнічності складу населення, поєднання курортного та рекреаційно-туристичного напрямку з традиційними мистецькими проєктами областей, яскравими здобутками у збереженні та розвитку промислів і ремесел, використання тяжіння широких кіл громадськості до о. Хортиця як осередку державності та господарських традицій.

У четвертому розділі **«Стратегічні орієнтири збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України»** проведено оцінку стратегії розвитку потенціалу туристичної галузі; висвітлено питання щодо вибору стратегії розвитку потенціалу туристичної галузі; визначено стратегічні пріоритети збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі.

Запропоновано концептуальний підхід до формування стратегії збалансованого розвитку туристичної галузі України (рис. 4), який полягає у комплексному забезпеченні безпеки туристів; удосконаленні чинної законодавчої та нормативно-правової бази туристичної галузі, розвитку туристичної інфраструктури та людських ресурсів; маркетинговій політиці збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі, що сприятиме забезпеченню прискорення соціально-економічного розвитку країни та підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку, консолідації суспільства та пришвидшенню популяризації України на світовому рівні.

Запропоновано використання науково-методичного підходу до оцінки потенціалу туристичної галузі областей країни методом ієрархії, парних порівнянь і експертного оцінювання, що надало можливість встановити пріоритети розвитку потенціалу туристичної галузі областей України.

Використовуючи статистичні дані та результати експертного опитування встановлено питому вагу кожного показника оцінки потенціалу туристичної галузі.

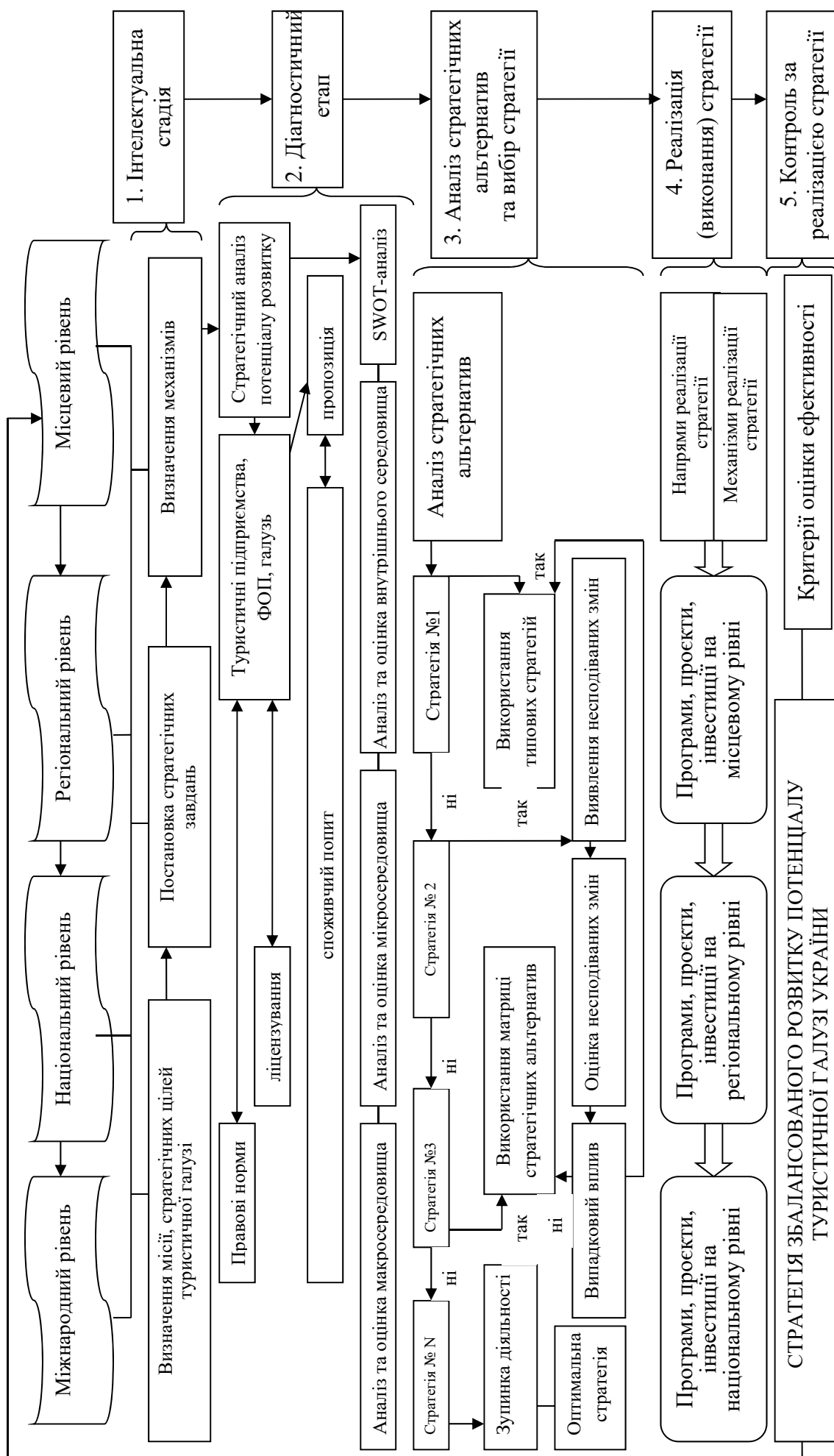

Рис. 4. Концептуальний підхід формування стратегії збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України.

Джерело: розробка автора.

Розраховано інтегральну оцінку показників життєвого циклу потенціалу туристичної галузі областей України на основі використання статистичних даних та методу експертної оцінки. Для обґрунтування стратегії розвитку потенціалу туристичної галузі застосовано матрицю ADL (матрицю Артура Д. Літла), яка ґрунтується на концепції життєвого циклу.

Проведено аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, оцінка його загального соціально-економічного стану та наявного туристичного потенціалу, досліджено перспективи та фактори, які впливають на галузь для вибору стратегії розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області на основі використання PEST-аналізу.

Визначено сильні та слабкі сторони, можливості та загрози для подальшого формування системи збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі шляхом SWOT-аналізу. Запропоновано комплекс заходів, які мають реалізувати на практиці виділені сприятливі фактори розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області, а також отримати максимальний ефект від їх практичного використання.

Проведено оцінювання життєвого циклу різних видів туризму з використанням матриці BCG і запропоновано напрями реалізації продуктивних стратегій, які дозволять повніше врахувати їх специфіку для формування та розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області. Економічний ефект від реалізації стратегічних цілей збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі буде виражатись у збільшенні надходжень до бюджетів усіх рівнів держави від туристичної діяльності, збільшенні туристичних потоків, особливо іноземних громадян, залученні іноземних інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури, створенні нових робочих місць, підвищенні обсягу наданих туристичних послуг та їх якості. Тому створення системних та комплексних передумов розвитку туристичного ринку в країні має стати одним із пріоритетних напрямів прискорення економічного зростання країни.

У п'ятому розділі **«Моделювання збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі»** проведено моделювання оцінювання макросередовища збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України; когнітивне моделювання розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області та запропоновано шляхи розвитку потенціалу туристичного кластера Запорізької області.

Проаналізовано вплив зовнішніх чинників на формування, функціонування та збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі за допомогою моделювання. Проведено комплексний аналіз та оцінювання впливу чинників на розвиток потенціалу туристичної галузі України кореляційно-регресійним методом, основними показниками обрано обсяг реалізованої продукції всіх суб'єктів туристичної галузі. За результатами представленого кореляційно-регресійного аналізу зроблено узагальнення, що збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі країни залежить від багатьох чинників (соціально-економічний стан країни та областей,

політичний стан, валовий національний та регіональний продукт, фінансова стійкість, екологічний стан та заробітні плати населення тощо) та споріднених сфер: готельного господарства, лікувально-оздоровчої та санаторно-курортної сфери. Визначено, що наявність культурно-історичної спадщини не впливає на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі країни.

Удосконалено граничну модель факторів впливу на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі в Україні та запропонована когнітивна карта, яка являє собою орієнтований знаковий граф (рис. 5). Моделювання, проведене на цій карті, дозволяє виділити можливі «песимістичні» й «оптимістичні» сценарії розвитку, а також рекомендувати деякі з них як можливі стратегії збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області.

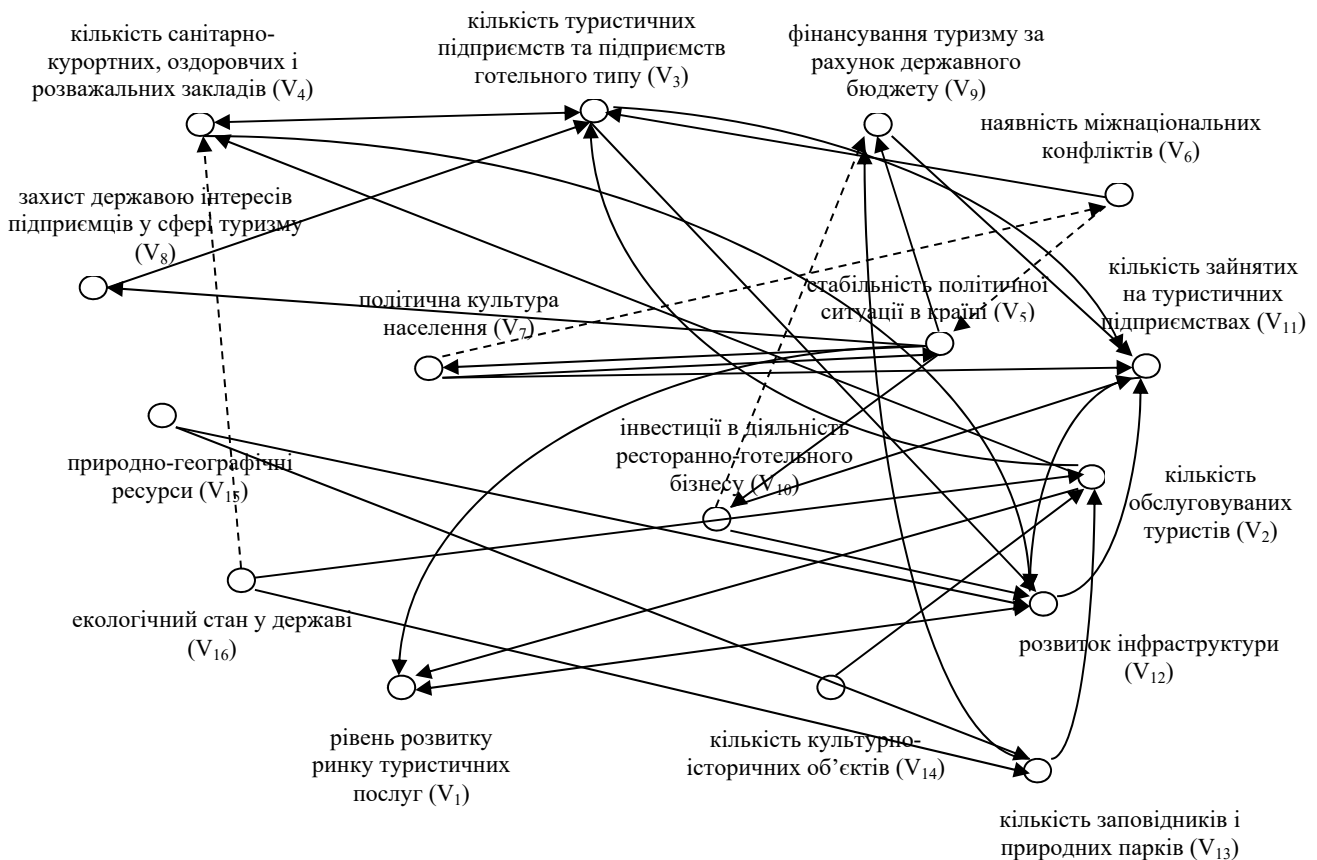

Рис. 5. Когнітивна карта збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області.

Джерело: розробка автора.

Розроблено науковий підхід збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області, який включає структурні підрозділи спеціалізованого центру управління і підтримки збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області (рис. 6).

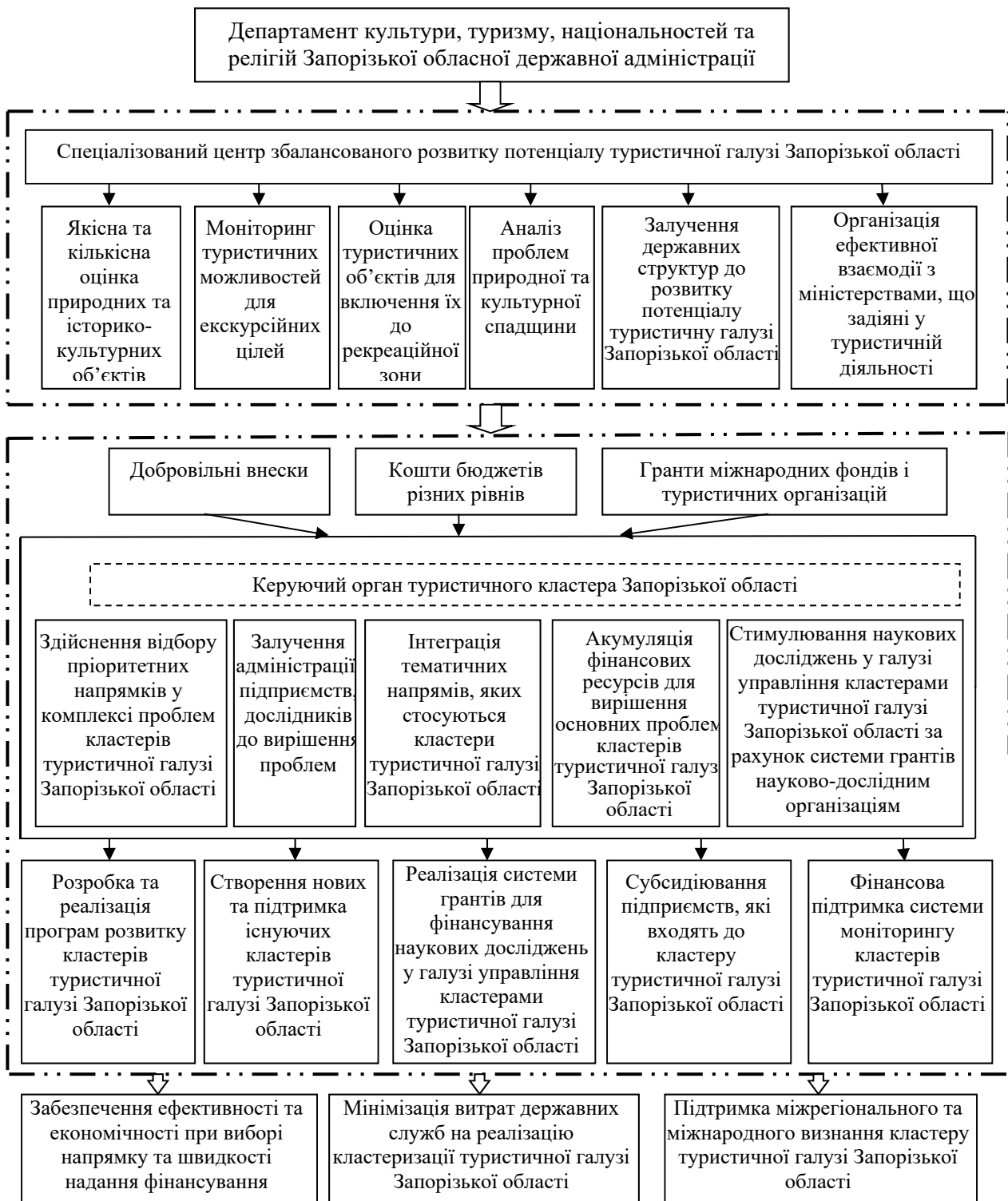

Рис. 6. Науковий підхід щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області на основі кластеризації.

Джерело: розробка автора.

У результаті аналізу потенціалу туристичної галузі Запорізької області запропоновано раціоналістичну модель формування туристичного кластера в Запорізькій області (рис. 7).

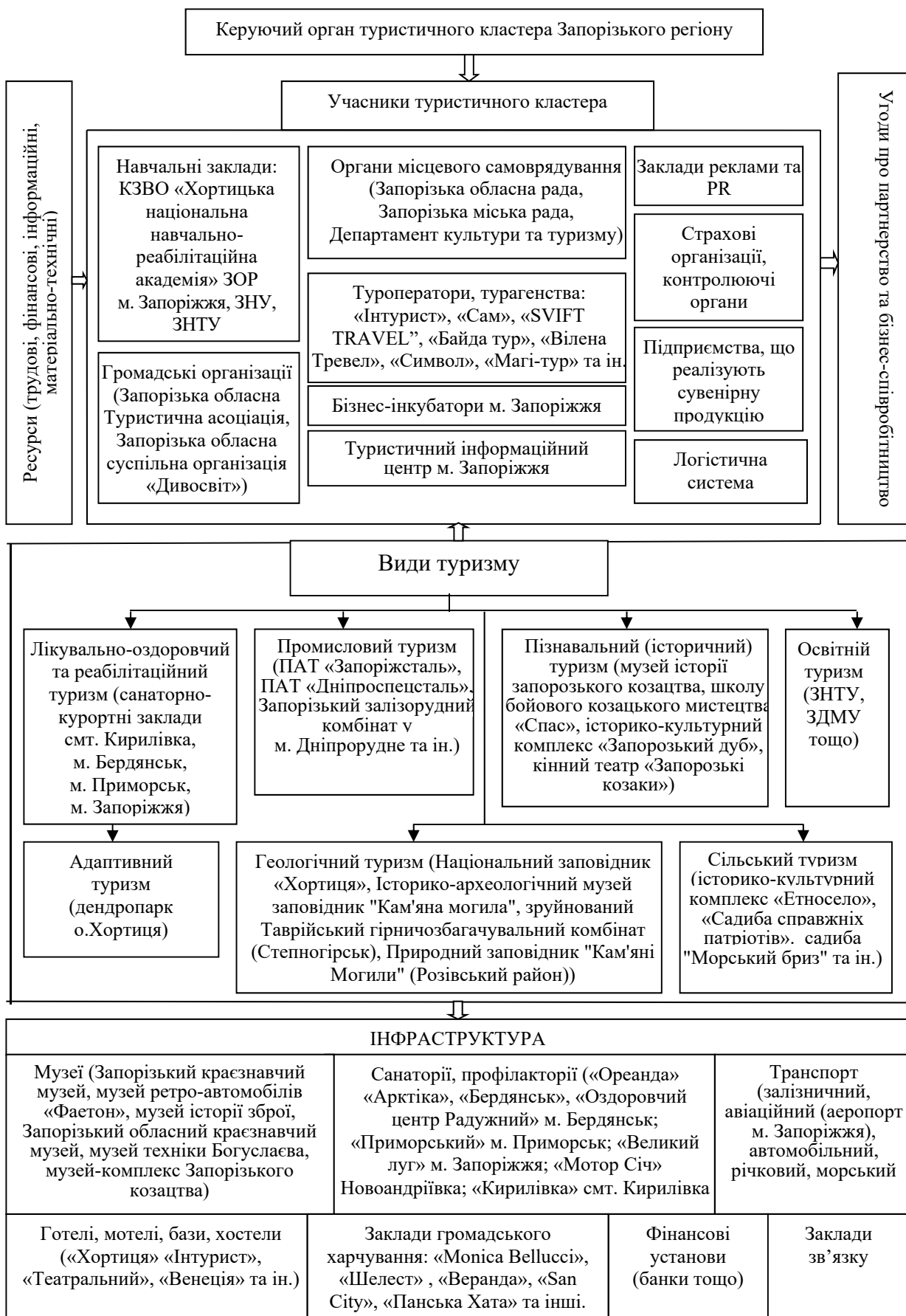

Рис. 7. Раціоналістична модель формування туристичного кластера в Запорізькій області

Джерело: розробка автора.

Для реалізації політик та координації зусиль щодо досягнення суспільно значущих цілей Запорізької області запропоновано створити спеціалізований центр збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області, який дозволить забезпечити необхідний екологічний, соціальний, економічний, політичний і фінансовий рівні вирішення проблем туристичних кластерів області на основі постійного моніторингу ситуації.

Розроблена теоретична оптимізаційна модель формування стратегії розвитку туристичного кластера Запорізької області з інтегрованим організаційно-економічний механізм її реалізації, де на основі врахування особливостей туристичної галузі можна підвищити ефективність функціонування туристичного кластера в Запорізькій області за рахунок узгодження стратегії збалансованого розвитку з елементами організаційно-економічного механізму і реалізації відповідних методів та прийомів організаційно-економічного механізму на мікро-, мезо- та макрорівнях.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично обґрунтовано та запропоновано нове вирішення науково-прикладної проблеми щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі. Одержані у процесі дослідження результати і їх узагальнення надають змогу сформулювати такі висновки і внести пропозиції, які мають теоретичне та практичне значення:

1. Узагальнено та уточнено зміст окремих дефініцій. Досліджено зміст категорії «туризм» і виділено різні теоретичні підходи до її трактування, надано авторське визначення цього поняття. Визначено, що основою формування потенціалу туристичної галузі, окрім ресурсного забезпечення (рекреаційно-туристичні, трудові, фінансово-інвестиційні, технічні ресурси тощо), є також стан туристичної інфраструктури (виробничої та соціальної), інституційне середовище, геоекономічний стан і геополітична компонента, що дало змогу дати авторське визначення терміна «потенціал туристичної галузі». «Туристичний кластер» визначено як неформальне об'єднання установ, організацій, фірм туристичного профілю, що розташовані на території туристичної дестинації або туристичної області з метою розробки, просування та продажу конкурентоспроможного туристичного продукту. Авторський погляд на зміст дефініцій відрізняється від відомих, оскільки терміни сформовані на основі комплексності та мотивації складної соціально-економічної системи невиробничої сфери до інтеграції та з урахуванням всіх пріоритетів і морально-етичних цінностей суспільства, що дозволяє розширити теоретичну базу збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі країни.

2. Визначено діалектику сутності та надано авторське визначення поняття «збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі». З'ясовано, що для аналізу збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі необхідно застосовувати комплексний підхід, який потребує дослідження трьох підсистем туристичної галузі: екологічної, соціальної та економічної. Наведено

визначення кожної підсистеми збалансованості розвитку потенціалу туристичної галузі. Виявлено вплив збалансованого розвитку туристичної та інших галузей на підвищення ефективності національної економіки, на стабілізацію стану навколишнього середовища та відновлення соціальної сфери. Визначено та систематизовано чинники, які впливають на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі країни (інституційні, економічні, соціальні, екологічні). Збалансований розвиток туризму в кінцевому підсумку може призводити до балансу розвитку економічної, соціальної та екологічної підсистем країни (області), при цьому здійснюючи охорону природи, культури, сприяючи соціальному й економічному розвитку.

3. У процесі дослідження збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України розроблено й обґрунтовано його цілісну концепцію, що включає теоретичне підґрунтя та концептуальні ідеї стосовно досліджуваної категорії, охоплює як економічні дії, що пов'язані з ринковими процесами, так і позаринкову діяльність, яка здійснюється на різних рівнях державного і недержавного управління та характеризується чітким спрямуванням і визначеними пріоритетами. Відповідно до концепції виокремлено: ієрархію рівнів (міжнародний, національний, регіональний, мікрорівень); принципи підсистем (економічна, екологічна, соціальна); інструменти управління підсистемами; інструменти втілення концепції, зокрема регуляторна база, економічні інструменти, добровільні заходи; критерії (індикатори) – соціальні, економічні, екологічні, інституціональні, рушійної сили, індикатори сили та індикатори реагування; основні учасники моделі: уряд, науковці, громадські організації, громадяни, туристичний бізнес тощо; оцінка показників індикаторів соціальної, економічної, екологічної підсистем; управління збалансованим розвитком потенціалу туристичної галузі (умови та фактори зовнішнього середовища; внутрішнє середовище); формування нових можливостей та вигод збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі країни внаслідок участі в кластері.

4. Охарактеризовано та обґрунтовано методологічні положення збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі, які охоплюють систему методів, принципів, способів, прийомів та інструментів, які враховують специфічні особливості галузі. Узагальнено наукові підходи щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі. Відзначено, що методологія ґрунтується на принципах формування та механізмах реалізації цілісної концепції, яка трансформується під впливом інституціонального середовища, базисом якої є формування та впровадження кластерного підходу з метою створення сучасних туристичних еколого-інноваційних підсистем для отримання сукупного синергетичного ефекту в процесі ефективної взаємодії елементів потенціалу із зовнішнім середовищем, що сприятиме підвищенню зростаючих потреб споживачів послуг туристичної галузі й забезпеченню стійкого економічного розвитку національної економіки.

5. Проаналізовано стан розвитку потенціалу туристичної галузі Дніпропетровської та Запорізької областей. Україна за Індексом

конкурентоспроможності у сфері подорожей і туризму у 2019 р. отримала оцінку 3,7 бала з 7 можливих і опинилася на 78 місці з 140 країн світу. Аналіз туристичного прибуття у світі за період з 2010-2019 рр. показав, що найбільша кількість туристів (671 млн. осіб) відвідала у 2017 р. Європу. У 2019 р. міжнародні туристські прибуття досягли загалом 1,5 млрд. осіб, що на 60 мільйонів більше, ніж у 2018 р. Туристична діяльність України має позитивну динаміку розвитку, оскільки показники кількості суб'єктів туристичної діяльності в Україні, середньооблікова кількість працівників, зайнятих у туристичній галузі країни, кількість туристів, які обслуговувалися туристичними підприємствами за 2015-2019 рр., збільшились. Дохід від надання туристичних послуг збільшився на 84,7 %.

Дослідження показали, що Дніпропетровська та Запорізька області мають великий потенціал розвитку туристичної галузі. У 2019 р. здійснювали туристичну діяльність на території Дніпропетровської області 429 суб'єктів, а в Запорізькій області – 153 суб'єкти. У Дніпропетровській області спостерігається збільшення доходу від надання туристичні послуг з 2015 р. по 2019 р. на 82005 тис. грн. У Запорізькій області дохід туристичних підприємств від продажу туристам послуг і товарів почав збільшуватись у період з 2016 р по 2019 р. (збільшився на 26809 тис. грн.). Але в той же час достатньо низький рівень розвитку туристичної інфраструктури, що негативно впливає на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі Дніпропетровської та Запорізької областей. Матеріальна база туризму потребує реконструкції, інвестицій, істотного розширення мережі туристичних об'єктів і послуг.

6. Аналіз потенціалу туристичної галузі Запорізької області дав змогу розробити й обґрунтувати раціоналістичну модель формування туристичного кластера на обласному рівні із застосуванням методологічних положень, яка дасть можливість об'єднати зусилля для збільшення кількості споживачів внутрішнього туризму у боротьбі з іноземними конкурентами, що мають подібні рекреаційні ресурси; залучити національних та іноземних інвесторів до фінансування туристичної галузі України; підвищити конкурентоспроможність та створити цікаві туристичні продукти; зменшити витрати на рекламу; сприяти розвитку існуючих та формуванню нових видів туризму (промисловий, лікувально-оздоровчий та рекреаційний, адаптивний та активні види відпочинку).

7. Удосконалено граничну модель факторів впливу на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі, яка сформована на основі застосування когнітивного моделювання та системного аналізу, який описує взаємодію двох сфер: туристичний бізнес та соціально-економічне середовище. Проведено динамічний аналіз удосконаленої когнітивної моделі міжсекторної взаємодії в туристичній галузі області. Моделювання, проведене на когнітивній карті збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області на основі кластеризації, дозволило виділити можливі «песимістичні» й «оптимістичні» сценарії розвитку, а також рекомендувати деякі з них як можливі стратегії збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі

Запорізької області на основі кластеризації. Дослідження, за допомогою когнітивної методології, дало можливість виявити основні причини тенденцій нестійкого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області з позиції застосування кластерного підходу, запропонувати низку рекомендацій щодо стабілізації соціальних процесів і розробки стратегії.

8. За результатами когнітивного моделювання розроблено науковий підхід до збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області на основі кластеризації, який дозволить забезпечити необхідний екологічний, політичний, економічний і фінансовий рівні вирішення регіональних проблем туристичних кластерів на основі постійного моніторингу ситуації. Підхід до ефективного управління туристичними кластерами Запорізької області і становлення області на шлях збалансованого розвитку, у вигляді розробки наукового забезпечення процесів управління рекреаційною системою області, представляє комплекс організаційних, економічних перетворень, необхідних для раціонального і комплексного аналізу ситуацій і прийняття ефективних управлінських рішень при функціонуванні зазначеної системи. Оцінено та систематизовано існуючі наукові розробки щодо оцінки збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області на основі кластеризації, спрямованої на визначення можливостей для впровадження ініціатив кластера; розроблено систему показників для оцінки розвитку потенціалу туристичної галузі на основі кластеризації.

9. У результаті дослідження підходів та методів оцінки збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі удосконалено науково-методичний підхід до комплексного оцінювання збалансованості розвитку потенціалу туристичної галузі на різних рівнях його реалізації. На основі цього підходу здійснюються розрахунки значень комплексного рівня збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі. Оцінювання збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі необхідне для стимулювання розвитку областей, що може надати можливість отримати найшвидші економічні результати (сукупність ефектів).

10. Для визначення оцінки впливу чинників на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі країни удосконалено методичний підхід за допомогою кореляційно-регресійного методу. Виявлено, що позитивний вплив на збільшення обсягу реалізованої продукції має збільшення капіталовкладень у потенціал туристичної галузі. Найбільш значущими чинниками впливу на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі України визначено: соціально-економічний стан країни та регіонів; політичний стан; валовий національний і регіональний продукт; фінансова стійкість і заробітні плати населення; споріднені сфери: готельне господарство; лікувально-оздоровча та санаторно-курортна сфери. А наявність культурно-історичної спадщини не впливає на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі країни.

11. Досліджено підходи до використання дієвих методичних інструментів проведення стратегічного та конкурентного аналізу збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області. Проаналізовано політичні,

економічні, соціальні та технологічні фактори впливу на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі із застосуванням PEST-аналізу. Визначено сильні та слабкі сторони, можливості та загрози для подальшого збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі за допомогою SWOT-аналізу та сформовано стратегічні напрями та заходи щодо використання сприятливих факторів для усунення негативних факторів формування та розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області. Використовуючи матрицю BCG, здійснено оцінку життєвого циклу різних видів туристичної галузі Запорізької області та позиціонування на ринку туристичних послуг, що дозволило повніше врахувати специфіку різних видів туризму.

12. Для подальшого розвитку запропоновано концептуальний підхід формування стратегії збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України. Відзначено, що стратегія збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі має послідовно формуватись на всіх рівнях управління (міжнародний, національний, регіональний, місцевий) та за певними етапами: інтелектуальним – визначення місії, стратегічних цілей туристичної галузі; постановка стратегічних завдань; визначення механізмів; діагностичним – стратегічний аналіз потенціалу галузі, SWOT-аналізу; аналіз стратегічних альтернатив та вибір стратегії; реалізації (виконання) стратегії – визначення напрямів та механізмів реалізації стратегії; контролю за реалізацією стратегії - визначення критеріїв оцінки ефективності стратегії. Запропонований підхід формування стратегії збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі країни забезпечить прискорення соціально-економічного розвитку країни та сприятиме гармонійному розвитку і консолідації різних верств суспільства, популяризації України на міжнародному просторі.

13. Запропонована теоретична оптимізаційна модель формування стратегії розвитку туристичного кластера Запорізької області з інтегрованим організаційно-економічним механізмом її реалізації. Враховуючи особливості туристичної галузі, підвищити ефективність функціонування туристичного кластера в Запорізькій області можливо за допомогою узгодження стратегії розвитку з елементами організаційно-економічного механізму і реалізації відповідних методів та прийомів організаційно-економічного механізму на мікро-, мезо- та макрорівнях. Оптимізаційна модель спрямована на активізацію та нарощування економічного потенціалу туристичного кластера, використання якого залежить від наявних туристичних ресурсів, попиту в області та взаємодії галузей регіональної економіки, що сприятиме підвищенню ефективності системи стратегічного управління збалансованим розвитком туристичного кластера Запорізької області.

14. Враховуючи, що оцінка ефективності функціонування туристичного кластера, залишається поза увагою вчених, запропоновано науково-методичний підхід. У його основі лежить інтегральний метод визначення узагальнюючих показників (економічні, екологічні, соціальні), які характеризують потенціал туристичного кластера, ефективність функціонування туристичного кластера та сукупний синергетичний ефект (економічної, екологічної та соціальної

підсистем), що виникає в туристичному кластері у процесі функціонування, за допомогою якого можна обґрунтувати доцільність створення кластера в туристичній сфері областей, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності туристичної галузі області для отримання можливостей визначення найбільш успішної моделі інтегрованого розвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Юхновська Ю.О. Формування та розвиток потенціалу туристичної галузі: регіональний аспект : монографія. Запоріжжя. Просвіта, 2020. 312с. (18,4 д.а.).

2. Юхновська Ю. О., Нечипоренко В. В., Куреда Н. М. Соціально-економічна характеристика сучасного ринку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Innovations in the development of socio-economic systems: microeconomic, macroeconomic and mesoeconomic levels: Collective monograph.* Lithuania: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2016. Vol. 2. P. 311–326. (0,86 д.а.; особистий внесок автора: досліджено природні лікувально-рекреаційні ресурси України; запропоновано вадливі та пріоритетні цілі стратегії розвитку лікувально-оздоровчого комплексу. 0,3 д. а.).

3. Юхновська Ю. О., Куреда Н. М. Споживчі та економічні пропозиції бальнеологічних послуг на ринку лікувально-оздоровчого туризму країн Карпатського регіону. *Economic system development trends: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors.* Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2018. P. 278–305. (1,33 д.а.; особистий внесок автора: проаналізовано ресурсні можливості та пропозиції бальнеологічних послуг України та виявлено напрямки впливу споживчих та економічних характеристик бальнеологічних послуг на їх попит в країні. 0,67 д. а.).

4. Юхновська Ю. О., Куреда Н. М. Управління природними лікувальними ресурсами на ринку лікувально-оздоровчого туризму України. *Функціонування та перспективи розвитку туристичної галузі України: монографія / за заг. ред. М. Ю. Барна.* Львів: ЛТЕУ, 2018. С. 277–290. (0,70 д.а.; особистий внесок автора: проаналізовано вплив господарських суб'єктів на стан природних лікувальних ресурсів у деяких курортних DESTINAЦІЯХ України; визначено слабкі сторони менеджменту щодо ефективного використання природних лікувальних ресурсів на ринку лікувально-оздоровчого туризму України; запропоновано деякі напрямки оптимізації менеджменту щодо ефективного використання природних лікувальних ресурсів 0,4 д. а.).

Статті у наукових фахових виданнях України

5. Юхновська Ю. О., Куреда Н. М. Взаємозв'язок економічних інтересів суб'єктів на ринку лікувально-оздоровчого туризму України. *Інфраструктура ринку.* 2016. № 2. С72-77. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2016/2_2016_ukr/16.pdf. Електронне фахове видання. (0,58

д.а.; особистий внесок автора: виявлено економічні умови та результати діяльності вітчизняних санаторно-курортних, оздоровчих закладів; обґрунтовано модель оптимальної взаємодії державного управління галуззю та ринковою діяльністю суб'єктів лікувально-оздоровчого туризму 0,3 д.а.).

6. Юхновська Ю. О., Куреда Н. М. Складові частини та рівні управління розвитком лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 19. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/19-2018> Електронне фахове видання. (0,87 д.а.; особистий внесок автора: обґрунтовано специфіку управлінських функцій державних, муніципальних суб'єктів та господарських суб'єктів на ринку лікувально-оздоровчого туризму в Україні; запропоновано напрямки підвищення ефективності управлінських заходів суб'єктів ринку лікувально-оздоровчого туризму України різних рівнів на основі узгодженості їх дій. 0,5 д.а.)

7. Юхновська Ю. О., Головкова Л.С. Оцінка якості стратегії розвитку туристичної галузі регіонів України. *Підприємництво та інновації*. Київ, 2019. Вип. №9, С. 18-23. (0,52 д.а.; особистий внесок автора: проведено аналіз оцінки програм розвитку туристичної галузі регіонів України та методом експертного оцінювання за допомогою середньоарифметичної визначено загальна інтегральна оцінка якості регіональних програм розвитку туристичної галузі регіонів України. 0,26 д.а.).

Статті в наукових періодичних виданнях іноземних держав та у наукових фахових виданнях України, внесених до міжнародних наукометричних баз

8. Юхновська Ю. О., Головкова Л. С. Розвиток туристичної галузі України та Запорізького регіону на основі кластерного підходу. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*. Dnipro, 2019. Iss. 28 (4). P. 640–648. (0,67 д.а.; особистий внесок автора: Запропоновано алгоритм формування та розвитку туристичної галузі регіону на основі кластерного підходу, запропонована структура туристичного кластера регіону та орієнтована модель формування туристичного кластера в Запорізькому регіоні. 0,35 д. а.)

9. Юхновська Ю. О., Гірняк Є. І. Розвиток туристичного потенціалу Запорізького регіону. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № 7. URL: <http://www.easterneurope-eb.in.ua/7-2017-ukr> (0,59 д.а.; особистий внесок автора: обґрунтовано необхідність розвитку туристичного потенціалу України та Запорізької області. Запропоновано шляхи розв'язання проблем розвитку й управління лікувально-оздоровчим та санаторно-курортним туризмом Запорізької області. 0,4 д.а.)

10. Юхновська Ю. О. Вплив глобалізації та євроінтеграції на туристичну галузь України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Ужгород, 2019. Вип. 23/2019. С. 147–152. (0,60 д.а.).

11. Юхновська Ю. О. Вплив готельно-ресторанного бізнесу на розвиток туристичної галузі України. *Проблеми системного підходу в економіці*: зб. наук. пр. Київ. Вип. 3 (71). Ч. 1. С. 148–154. (0,61 д.а.).

12. Юхновська Ю. О. Вплив розвитку культурно-історичної спадщини на економічний розвиток туристичної галузі України. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 6 (111). С. 55–59. (0,39 д.а.)

13. Юхновська Ю. О. Дослідження діяльності туристичної галузі Запорізького регіону. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Ужгород, 2019. Вип. 26/2019. С. 130–134. (0,43 д.а.).

14. Юхновська Ю. О. Дослідження життєвого циклу туристичної галузі регіонів України. *Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал*. 2019. Вип. 5-1 (54). С. 78–82. (0,49 д.а.).

15. Юхновська Ю. О. Дослідження потенціалу туристичної галузі конкурентоздатних регіонів України. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 5 (110). С. 65–70. (0,47 д.а.).

16. Юхновська Ю. О. Застосування матриці ADL для обґрунтування стратегії туристичної галузі. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 46. С. 73–76. (0,43 д.а.).

17. Юхновська Ю. О. Комплексний метод оцінки ефективності потенціалу туристичної галузі. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. Чехія, 2019. Vol. 5. Iss. 2. Р. 71–78. (0,60 д.а.).

18. Юхновська Ю. О. Методика оцінки економічної ефективності інтегрованого туристичного кластера. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 48. С. 177–182. (0,62 д.а.).

19. Юхновська Ю. О. Методичні підходи оцінки туристичного потенціалу України та регіонів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Київ, 2019. Т. 30 (69). № 4. С. 54–59. (0,60 д.а.).

20. Юхновська Ю. О. Оцінка привабливості окремих видів туристичної галузі Запорізького регіону. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль, 2019. № 4/2019. С. 33–39. (0,51 д.а.).

21. Юхновська Ю. О. Розвиток туристичних залізничних перевезень України. *Економіка та суспільство*. 2017. № 13. URL: <http://economyandsociety.in.ua/>. (0,38 д.а.).

22. Юхновська Ю. О. Сучасні тенденції розвитку потенціалу туристичної галузі України та Запорізького регіону. *Економіка та суспільство*. 2018. № 19. С. 261–268. URL: <http://economyandsociety.in.ua/> (дата звернення: 25.07.2019). (0,66 д.а.).

23. Юхновська Ю. О. Сучасний стан транспортної інфраструктури туристичної галузі України. *Проблеми економіки транспорту: збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*. Дніпро: Дніпропетр. нац. ун-т заліз. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2018. Вип. 16. С. 76–84. (0,71 д.а.).

24. Юхновська Ю. О. Теоретичні засади збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі. *Review of transport economics*

and management: збірник наукових праць Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Дніпро: Дніпропетр. нац. ун-т залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2020. Вип. 3(19) С. 197–209. (1,03 д.а.).

25. Юхновська Ю. О. Теоретичні підходи до визначення сутності туристичного потенціалу регіону. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Київ, 2019. Т. 30 (69). № 1. С. 42–46. (0,50 д.а.).

26. Юхновська Ю. О. Теоретичний підхід до визначення економічної категорії «туристичний кластер». *Бізнес-навігатор: науково-виробничий журнал*. Херсон, 2019. Вип. 6.1 (56). С. 131–135. (0,52 д.а.).

27. Юхновська Ю. О. Чинники впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на розвиток потенціалу туристичної галузі Запорізького регіону. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. Одеса, 2019. Вип. 40/2019. С. 53–59. (0,59 д.а.).

28. Юхновська Ю. О. Формування концепції стратегічного управління розвитком потенціалу туристичної галузі в Україні та її регіонах. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль, 2019. № 2 (57). С. 18–27. (0,71 д.а.).

29. Юхновська Ю. О. Формування стратегії розвитку кластеру туристичної галузі України та запорізького регіону. *Проблеми системного підходу в економіці: зб. наук. пр.* Київ, 2019. Вип. 4 (72). Ч. 2. С. 59–65. (0,38 д.а.).

30. Юхновська Ю. О., Головкова Л.С. Комплексний аналіз та оцінка впливу чинників на формування та розвиток туристичної галузі України. *«Бізнес інформ»*. Харків, 2020. №2. м. С. 179-186. (0,61 д.а.; особистий внесок автора: досліджено та дана оцінка впливу чинників на формування та розвиток потенціалу туристичної галузі регіонів України регресійно-кореляційним методом 0,3 д.а.)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

31. Юхновська Ю. О., Нечипоренко В. В., Куреда Н. М. Інноваційні та інформаційні технології в економічному розвитку туристичної галузі України. *Modern Innovative and Information Technologies in the Development of Society / scientific editors A. Ostenda, T. Nestorenko*. Copyright by: Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach. Katowice, 2018. (0,60 д.а.; особистий внесок автора: визначено основні напрями розвитку та впровадження інноваційних та інформаційних технологій в області туризму; проаналізовано тенденції та структурні зміни ринку туристичних послуг у контексті глобальної інформатизації туристичного бізнесу. 0,2 д.а.).

32. Юхновська Ю. О., Нечипоренко В. В., Куреда Н. М. Конкурентоспроможність послуг на ринку лікувально-оздоровчого туризму. *Innovative Potential of Socio-Economic Systems: the Challenges of the Global World: International Scientific Conference, December 22th, 2017. Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. Pt. I. P. 103–107.* (0,18 д.а.; особистий внесок

автора: дослідження взаємодії оціночних шкал конкурентоспроможності галузевих ринків. 0,06 д. а.).

33. Юхновська Ю. О., Нечипоренко В. В., Куреда Н. М. Проблеми розвитку інклюзивного туризму в Україні. *Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise: Conference Proceedings*, November 17th, 2017. Le Mans, France: Baltija Publishing. Pt. I. P. 99–101. (0,17 д.а.; особистий внесок автора: дослідження проблем та вирішення їх щодо обмеження або впливу на можливість організації інклюзивного туризму. 0,06 д. а.).

34. Юхновська Ю. О., Нечипоренко В. В., Куреда Н. М. Управління розвитком лікувально-реабілітаційного та оздоровчого туризму в Україні. *Modern Problems of Improve Living Standards in a Globalized World: Conference Proceedings of the II International Scientific Internet-Conference* (December 8, 2017, Opole – Berdyansk – Tbilisi – Slovyansk – Kropyvnytsky). 2017. С. 158–165. (0,26 д.а.; особистий внесок автора: запропоновано інтегрований підхід до формування і реалізації державної політики у сфері туризму та курортів, який передбачатиме поєднання галузевої, територіальної та секторальної складових. 0,1 д. а.).

35. Юхновська Ю. О. Кластизація туристичної галузі в Запорізькому регіоні. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностичні сценарії та перспективи розвитку*: матеріали міжнар. наук.-пр. конф., м. Херсон, 25–26 квітня 2019 р. Херсон: Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2019. С. 129–132. (0,20 д. а.).

36. Юхновська Ю. О. Конкурентний потенціал туристичної галузі України: проблеми та перспективи. *Universum View 13. Economics and management*: міжнародна науково-практична конференція. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2019. С. 215–218. (0, 23 д.а.).

37. Юхновська Ю. О. Методики оцінювання туристичного потенціалу регіону. *Механізми та стратегії розвитку господарюючих суб'єктів в умовах інтеграційних процесів*: матеріали науково-практичної INTERNET-конференції студентів та молодих вчених з міжнародною участю (м. Харків – Пшеворськ, 19 лютого 2019 р.) / Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Przeworsku. Przeworsk: WSSG, 2019. С. 140–142. (0,12 д.а.).

38. Юхновська Ю. О. Основні проблеми та перспективи розвитку туристичного потенціалу Запорізького регіону. *Підприємницька модель економіки та управління розвитком підприємництва*: матер. I Міжнародної науково-практичної конференції (8–9 листопада 2018 р.). Житомир, 2018. С. 285–289. (0,18 д. а.).

39. Юхновська Ю. О. Оцінка розвитку транспортної інфраструктури в Україні. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції 24 листопада 2017 р. Запоріжжя: КПУ, 2017. С. 559–561. (0,19 д.а.).

40. Юхновська Ю. О. Проблеми та завдання інфраструктури туристичної галузі України. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика: матеріали VI Міжнародної заочної науково-практичної конференції* 30 листопада 2018 р. Запоріжжя: КПУ, 2018. С. 204–207. (0,22 д. а.).

41. Юхновська Ю. О. Проблеми та перспективи розвитку туристичної, лікувально-оздоровчої та курортно-рекреаційної сфери Запорізької області. *Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки: тези V Міжнародної наук.-практ. конференції* (2–3 листопада 2017 р.). Житомир, 2017. С. 355–357. (0,14 д.а.).

42. Юхновська Ю. О. Розвиток соціально-культурних рекреаційних ресурсів України. *Наука очима молоді – 2019: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю* (17 травня 2019 року, м. Запоріжжя) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя: Вид-во Хортицької національної академії, 2019. С. 300–301. (0,11 д.а.).

43. Юхновська Ю. О. Роль залізничного транспорту в туристичній індустрії України. *Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю факультету міжнародного туризму та управління персоналом Запорізького національного технічного університету, м. Запоріжжя, 30–31 березня 2017 р.: в 2 т. / колектив авторів; за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої; Запорізький національний технічний університет. Запоріжжя: Просвіта, 2017. Т. 1. С. 422–425. (0,16 д. а.).*

44. Юхновська Ю. О. Світовий досвід функціонування туристичних кластерів країни. *Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України: зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених* (21 лист. 2019 р.) / Харків. нац. автомобільно-дорожн. ун-т. Харків: ХНАДУ, 2019. С. 313–315. (0,11 д.а.).

45. Юхновська Ю. О. Синергетична стратегія як основа управління розвитком потенціалу туристичної галузі України. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та вчених* (м. Одеса, 10 квітня 2019 р.) / Одеський національний економічний університет. Одеса: ОНЕУ, 2019. С. 150–153. (0,12 д.а.).

46. Юхновська Ю. О. Вплив залізничного транспорту на туристичну галузь України. *Проблеми та перспективи розвитку залізничного транспорту: тези 79 Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 16–17 травня 2019 р.). Дніпро: ДНУЗТ, 2019. С. 377–378. (0,12 д.а.).

47. Юхновська Ю. О. Стратегічне планування розвитку туристичної галузі регіонів країни. *Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах євроінтеграції: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених* (м. Львів, 24 січня 2019 р.). Львів:

Львівський торговельно-економічний університет, 2019. С. 372–373. (0,12 д.а.).

48. Юхновська Ю. О. Теорії формування та розвитку регіонального потенціалу туристичної галузі України. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання*: Х Міжнародна науково-практична конференція. Черкаси, 2019. С. 87–89. (0,15 д. а.).

49. Юхновська Ю. О. Теоретичні засади визначення потенціалу туристичної галузі. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання* XI Міжнародна науково-практична конференція : Черкаси, 2020. С.182-185. (0,16 д.а.).

50. Юхновська Ю. О. Теоретичні підходи щодо дослідження розвитку туристичної галузі України. *Universum N V: Proceedings of International Scientific Conference*. Morrisville: Lulu Press, 2019. P. 36–39. (0,23 д. а.).

51. Юхновська Ю. О. Теоретичні проблеми і практичні аспекти транспорту та його використання в туристичній сфері. *Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 18–19 листопада 2016 року / ГО «Львівська економічна фундація». Львів, 2016. С. 83–86. (0,14 д.а.).

52. Юхновська Ю. О. Фінансове забезпечення туристичної галузі України. *Наука і освіта в сучасному світі*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Караганди: РІО «Болашак-Баспа». 2019. Т. 1. С. 342-345. (0,24 д. а.).

53. Юхновська Ю. О. Чинники впливу євроінтеграції та глобалізації на туристичну галузь України. *Наука і вища освіта*: XXVII Міжнародна наукова конференція студентів і молодих учених, 14 листопада 2018 р. Запоріжжя: КПУ, 2018. С. 496–497. (0,10 д. а.)

54. Юхновська Ю. О. Комплексний метод ідентифікації туристичних кластерів. *I Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір»* (Запоріжжя, 14 травня 2020 року) – З.:ХННРА, 2020. С.687-688. (0,16 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Юхновська Ю.О. Збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі України: теорія, методологія, практика – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, Дніпро, 2021.

У дослідженні розглянуто сутність економічної категорії «туризм» та сформульовано авторське його визначення. Розкрито сутність поняття

«потенціал туристичної галузі». Узагальнюючи світовий досвід і український досвід створення кластерних об'єднань у виробничій та невиробничій сферах, сформовано визначення поняття «туристичного кластера».

Запропоновано науково-методичний підхід до комплексного оцінювання збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі на різних рівнях його реалізації. Теоретично обґрунтована цілісна концепція збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі. Удосконалено поняття «збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі». Запропоновано та обґрунтовано методологічні положення щодо збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі.

Проаналізовано сучасний стан використання ресурсного потенціалу туристичної галузі України, Дніпропетровської та Запорізької областей.

Запропоновано концептуальний підхід до формування стратегії збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі України. Удосконалено методичний інструментарій проведення стратегічного та конкурентного аналізу збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області за рахунок використання PEST-аналізу, SWOT-аналізу, матриці BCG.

Проведено комплексний аналіз та удосконалено підхід до оцінювання впливу чинників на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі України за допомогою кореляційно-регресійного методу. Удосконалено граничну модель факторів впливу на збалансований розвиток потенціалу туристичної галузі в Україні. Набув подальшого розвитку запропонований науково-методичний підхід щодо оцінки формування туристичного кластера Запорізької області. Запропоновано науковий підхід до збалансованого розвитку потенціалу туристичної галузі Запорізької області (за результатами когнітивного моделювання). У дисертаційному дослідженні розроблено та обґрунтовано раціоналістичну модель формування туристичного кластера в Запорізькій області. Набула подальшого розвитку теоретична оптимізаційна модель формування стратегії розвитку туристичного кластера Запорізької області з інтегрованим організаційно-економічним механізмом її реалізації.

Ключові слова: збалансований розвиток, кластер, туристичний кластер, туризм, туристична галузь, потенціал туристичної галузі, розвиток, моделі, стратегія.

ANNOTATION

Yukhnovska Yu.O. Balanced development of the potential of the tourism industry of Ukraine: theory, methodology, practice – Manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Economic Sciences, specialty 08.00.03 – Economics and management of national economy. – Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan, Dnipro, 2021.

The study considers the essence of the economic category "tourism" and formulates its author's definition. The essence of the concept "potential of the tourism industry" is revealed. Summarizing the foreign and Ukrainian experience of creating cluster associations in the production and non-production spheres, the definition of the concept "tourism cluster" is formulated.

A scientific and methodological approach to a comprehensive assessment of the balanced development of the tourism industry potential at different levels of its implementation is proposed. The holistic concept of balanced development of the tourism industry potential is theoretically substantiated. The concept "balanced development of the potential of the tourism industry" has been additionally clarified. Methodological provisions for the balanced development of the potential of the tourism industry are proposed and substantiated.

The current state of using the resource potential of the tourism industry of Ukraine is analyzed taking into account Dnipropetrovsk and Zaporizhzhia regions.

A conceptual approach to the formation of a strategy for the balanced development of the potential of the tourism industry of Ukraine is offered. The methodological tools for conducting strategic and competitive analysis of the balanced development of the tourism industry potential of Zaporizhzhia region have been improved through the use of PEST-analysis, SWOT-analysis, BCG matrix.

The author carried out the comprehensive analysis and improved the approach to assessing the impact of various factors on balanced development of the potential of the tourism industry of Ukraine using the correlation-regression method. The boundary model of factors influencing balanced development of the potential of the tourism industry in Ukraine has been improved. The proposed scientific and methodological approach to assessing the formation of a tourist cluster in Zaporizhzhia region has been further developed. A scientific approach to the balanced development of the tourism industry potential of Zaporizhzhia region (based on the results of cognitive modeling) is proposed. In the research a realistic model of a tourist cluster formation in Zaporizhzhia region is developed and substantiated. The theoretical optimization model of forming the development strategy of a tourist cluster in Zaporizhzhia region and the integrated organizational and economic mechanism of its realization have received further development.

Key words: balanced development, cluster, tourism cluster, tourism, tourism industry, potential of tourism industry, development, models, strategy.

Юхновська Юлія Олександрівна

**ЗБАЛАНСОВАНИЙ РОЗВИТОК ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ
ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Надруковано згідно з оригінал-макетом автора

Підписано до друку 03.03.2021 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк Riso.
Ум. друк. арк. 1,9. Наклад 120 прим.

Видавництво комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Україна, 69017, м. Запоріжжя, вул. Наукового містечка, 59.
Свідоцтво: ДК №7031 від 27.12.2019 р.
E-mail: info@khnnra.zp.ua
Сайт: khnnra.edu.ua